

STUDIA HAGECIANA I

Nebýt nadpisu, který avizuje začínající ediční řadu, málokdo by si představil, o jakou kroniku má jít. Neboť popularita Václava Hájka z Libočan (†1553) mezi českým historií nakloněným publikem jistě do nedávna nebyla taková, jako tomu bylo v polovině 16. století. K obratu zavelel po svých předchozích drobnějších náběžích zejména Jaroslav Kolár svým výběrem z Hájkovy kroniky v r. 1981 a od té doby se toto dílo hádavého konvertity a zřejmě i hrabivého kazatele u sv. Tomáše na Malé Straně dostává atraktivností spíše podání než zpracování látky, do popředí zájmu české literární historie. Vlastní historiografie ji hodnotí spíše jako závěr českého středověkého kronikářství a ovšem „velmi specifický“ fenomén historické práce našich předpředchůdců.

Svým způsobem svého vrcholu dosáhl zájem o toto dílo v jeho moderní komplexní edici, které se podjal literární historik Jan Linka, když v r. 2013 v zhruba patnáctisetstránkové (a zhruba tolikéž v korunách stojící) „cihličce“ toto dílo vydal. O jeho historické hodnotě není sice potřebí se mnoho šířit, nicméně není pochyb o tom, že jeho funkce byla komplexnější, až přešla do lidového čtení v době pobělohorské. Proto není od věci, že kronika poutá zájem řady humanitních oborů. A tím je i řečeno, že se nemohla vyhnout ani výraznému fenoménu dnešní doby, že se totiž stala předmětem samostatné konference a není vyloučeno, že dojde i na její opakování. Až na příspěvek Petra Voita, o české knižní kultuře Hájkovy doby, který vyšel samostatně v časopisu Česká literatura (62, 2014, s. 163–183) referovaný svazek přináší celkem 11 velmi různorodých příspěvků, jež až na výjimky přicházejí z jiných než historických disciplín.

Pro archiváře – a to je důvod, proč je knize v tomto časopisu věnován prostor – má Hájková kronika a tedy vše, co s ní souvisí, svým způsobem důležitost. Rozsah knihy totiž způsobil, že vedle faktů, které se nikdy nestaly a lokalit, které nikdy nebyly, přináší informace jasné, byť často jen zdánlivě, i nezřetelné a zatemněné o mnoha stech dalších lokalitách zahraničních, ale zejména tuzemských, k nimž mají archiváři nutně otcovský (mateřský) vztah a ovšem i povinnost jednou napsané verifikovat a konfrontovat s věrohodnými, opravdovými prameny. Hájkovy výmysly v starších staletích jsou jasně rozpoznatelné, čím více se ale přibližoval k současnosti, tím větší pozor a pozornost musí být věnována jeho nepochybně dobrým fabulačním schopnostem, neboť vedle své fantazie měl Hájek i všeliké prameny literární i diplomatické. Pokud tedy archiváři nemají ve svých archivech, případně dokonce v jejich historických knižních fondech stará vydání Hájkovy kroniky, měli by (být třeba se zatatými

zuby) příslušnou „investici“ uskutečnit. A v té souvislosti věnovat i pozornost zmíněnému sborníku, který v řadě případů ukazuje, byť třeba jen v sondách, cestu dál, zejména právě v kontextu regionálního studia.

Není v této souvislosti třeba věnovat pozornost speciálním rozpravám literárně historickým, tím spíše ale několika dalším, které mají výrazné historické konotace. V jejich čele stojí ovšem klíčová stať Petra Čorneje o Hájkově obrazu husitské epochy (s. 83–109), jehož přečtení ovšem otvírá i další, širší problematiku. Čornej sice ukazuje jednostrannost našeho staršího bádání s jeho přebíranými stereotypy, ale naznačuje rovněž Hájkovy limity, jejichž jednostranné katolické východisko a ovšem často malá pramenná hodnota, jsou nepochybné. Současně ale ukazuje, že v hodnocení jednotlivých jevů v husitství Hájek zcela zřetelně diferencoval a často se blížil názorům svých současných kališnických oponentů.

Svým způsobem na Čorneje navazuje Alena M. Černá, spolueditorka nejstarší vrstvy Starých letopisů českých v *Fontes rerum Bohemicarum N. S. II* (což je třeba dodat k bibliografickému údaji na s. 209), která sleduje vztah Hájkův k Starým letopisům českým jako jeho prameni (s. 39–54). Jana Pleskačová pak hodnotí způsoby, jak Hájek nakládal s českými antroponymy (s. 2–36) a Jaroslav Malicki se zahraničními toponymy (s. 57–66). Václav Cílek ve své úvodní stati pojednává Hájkovo vnímání krajiny, archeologie, času a přírody, i když se mohl dotknout jen vybraných aspektů (s. 11–25). Vlastimil Brom hodnotil německý překlad kroniky od Johanna Sandela, který vyšel poprvé padesát let po vydání českého originálu (1541–1596/8) a výrazně ovlivňoval zahraniční veřejnost (s. 131–147). Miloš Sládek posléze probírá vztah Jana F. Beckovského k Hájkovi jako předloze (s. 151–174). Práce literárně historické či literárně teoretické z našeho hlediska jsou záležitosti okrajové, takže stačí říci jen tolik, že se věnují epizodickým vyprávěním, „grotesknímu plánu“ Hájkovu (?), či vlivu Hájkova jazyka pro následující generace.

Ukazuje se, že Hájkova kronika je i nadále „šťavnatým soustem“ pro české humanitní zejména literární vědy, aniž by přinesla hlubší příspěvek poznání naší minulosti, odhlédnuto ovšem od výše zmíněných regionálních střípků. Mohl-li být Hájek lidovým vypravěčem, českým Liviem věru nebyl.

Ivan Hlaváček

Na okraj Kroniky české (Studia Hageciana I), K vydání připravil Jan Linka, Academia. Praha 2015, Academia, 252 s.

SALVE REGINA. MARIÁNSKÁ ÚCTA VE STŘEDNÍCH ČECHÁCH

V roce 2014 byl vydán sborník příspěvků z konference, která se uskutečnila na Svaté Hoře u Příbrami v listopadu 2013 s názvem *Salve Regina. Mariánská úcta ve středních Čechách*. Příspěvky na konferenci se vztahovaly především k oblasti středních Čech včetně hlavního města Prahy. Můžeme v něm také najít některá propojení a ohlasy do jiných regionů, např. do východních Čech apod. Sborník jako celek se snaží podchytit různé formy mariánské úcty a kultu ve vymezeném teritoriu, které však bylo pevně svázáno s dalšími oblastmi Čech, takže závěry studií v souboru příspěvků ze semináře obsažených mají často obecnější platnost. Celý svazek je rozdělen do tří oddílů podle oborů – píseň, obraz a kult. Je doplněn výběrem z pramenů a literatury, seznamy vyobrazení a zkratk a též rejstříkem míst.

Význam zpracovávání kultu a uctívání Panny Marie připomněl ve své úvodní stati také ředitel Státního oblastního archivu v Praze Daniel Doležal. Zdůraznil délku i trvání tohoto historického fenoménu od našich nejstarších dějin až do dnešní doby, což se např. projevuje i v ekumenickém hnutí poutního charakteru – Taizé. Z úvodu celého sborníku i charakteru dalších studií zde obsažených rovněž vyplynulo, že tento druh postupu zpracování některých problémů náboženské a kulturní historie se může stát také jakýmsi metodickým návodem pro jiné regiony, které mohou nejen navázat na témata ve sborníku již zpracovávaná, ale přinést i vlastní pohled a nové otázky v tomto směru i další témata pro kulturněhistorický výzkum v oblastech na pomezí religionistiky a etnologie. Jako jednu z hlavních forem již od raného novověku zdůraznil především pouť. Právě na tomto fenoménu připomněl Doležal, jak se mění některé formy úcty od středověku až do dnešní doby.

Z prací ve sborníku obsažených, které jsou většinou na vysoké odborné úrovni, je třeba zejména připomenout mnohé studie. V prvním oddíle *Píseň* se nejstarší dobou (14. století) zabývala Jana Vozková. O mariánských motivech ve vánočních písních napsala Marie Škarpové studii *Vánoční motivy v českých vánočních písních ve 14–17. století*. Zabývala se zejména písní na poměrně nezvyklé téma *Co tu stojíte, co se dívíte*. Barokních loretánských litanií pražských skladatelů vrcholného baroka, jakožto poměrně dosud opomíjeného žánru si všiml Václav Kapsa z Etnologického ústavu AV ČR. Velmi zajímavým a nosným tématem odrazů uctívání Panny Marie Svatohorské v produkci kramářských písní se zabývala studie Markéty Holubové z Etnologického ústavu

AV ČR *Odras kultu Panny Marie Svatohorské v kramářské produkci*. Článek v tomto směru již velmi zkušené autorky se zabýval nejen hudební stránkou, ale prováděl i komparaci jednotlivých kramářských od konce 17. století přes 18. století až do poloviny 19. století. Svou studii doplnila mnohými vyobrazeními těchto drobných lidových tisků. Holubová přistoupila rovněž ke srovnávání tisků nejen po stránce obsahové, ale i formální. Věnovala se pečlivě ikonografii různých typů vyobrazení Panny Marie, zejména Panny Marie Svatohorské, a případně i jiných svatých, pokud se v materiálu vyskytovaly.

Druhý oddíl *Obraz* ukazuje, jak zachytilo výtvarné umění. Mariánský kult v životě i působení středočeského šlechtického rodu Martiniců v 16. a 17. století přiblížili ve studii *Zázračný plášť Panny Marie. Mariánská úcta pánů z Martinic* Josef Kadeřábek a Zuzana Skořepová. Článek etnoložky Lydie Petrářové z Etnologického ústavu AV ČR v Praze *Růžencová Marie v Jankově* poukazuje na zvláštní výzdobu kostela v Jankově na Voticku, místem spjatým s bitvou ve třicetileté válce (1645), která pocházela z 2. poloviny 17. století a s jejím ohlaselem v lidové zbožnosti až na začátek 21. století. Zbožností v lidové výtvarné kultuře a v různých jejích artefaktech se zabýval etnolog Luboš Kafka ve studii *Odras kultu středočeských zázračných obrazů a soch Panny Marie v lidové výtvarné kultuře*. Všiml si nejen nosičů uvedených v názvu článku, ale i zobrazení motivů na dalších artefaktech – na nábytku nebo pracovním náčiní (formy na perník) apod. v období 17. – 1. poloviny 20. století. K zachycení poutního obchodu v drobné grafice v 18.–20. století přispěla článkem *Prodej poutního zboží na Svaté Hoře, jak jej zachycuje drobná devoční grafika*, Lenka Blažková z Hornického muzea v Příbrami. Sochařství se týkala posmrtně vydaná studie památkáře Miloše Suchomela *Několik poznámek k provenienci a k dochovanému stavu mariánských statuí postavených na území středních Čech*, která je doplněna obrazovým materiálem k 17. a 18. století.

V posledním (třetím) oddíle *Kult* bylo především třeba připomenout úlohu Palladia země české a mariánský kult ve Staré Boleslavi, úlohu náboženských bratrstev i mariánských družin v pozdější době a rovněž přiblížit alespoň některé momenty z doznívání mariánských poutí. Méně známou poutní tradici připomněla studie Blanky Altové z Fakulty humanitních studií *Po stopách kultu Kutnohorské Panny Marie* s obrazovými doplňky. Podobného charakteru, ale jinak zaměřené jsou články Šárky Radostové *Poznámky k problematice devočních kopií na příkladu Panny Marie Svatohorské* a Karin Pátrové z Oblastního muzea Praha-východ *Palladium země české. Počátky rozvoj mariánského kultu ve Staré Boleslavi*. Obraz mariánského ctitele přináší článek Kateřiny Smyčkové z Filozofické fakulty UK *Mariánský ctitel. Literární (sebe)prezentace J. I. Dlouhoveského*. Dlouhoveský se stal na konci 17. století pražským světicím biskupem. Náboženský život ve středních Čechách v době baroka výstižně dokresluje studie Jiřího Mikulce z Historického ústav AV ČR *Mariánská*

náboženská bratrstva jako součást barokní lidové zbožnosti v Čechách. Škoda, že v přehledném soupisu bratrstev, který studii doprovází ve formě tabulky, nejsou uvedena data jejich založení. Pokračovateli těchto náboženských bratrstev byly v 19. a 20. století na území českých zemí laické mariánské družiny. Těm se v článku *Laické mariánské družiny ve středních Čechách ve 2. polovině 19 a v 1. polovině 20. století* věnoval Miroslav Novotný z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Doznívání poutí a aktivit procesí, která na ně ještě v 19. století přicházela, se věnovala Kateřina Pařízková, pracovnice Archivu Národního muzea v Praze, v práci *Mariánská procesí v průběhu 19. století. Pražský písničkář František Hais o svých poutích na Svatou Horu, do Staré Boleslavi a konečně do Hájků v letech 1832–1888.* Na základě zápisků Františka Haise, který příslušná procesí též vodil, popisuje autorka, jak takové podniky vypadaly a za jakých konkrétních podmínek jednotlivé pouti probíhaly.

Sborník ze semináře je ještě vybaven přehledem pramenů a výběrové literatury s touto historickou mariánskou tematikou včetně seznamu základních elektronických dokumentů. Následuje seznam vyobrazení, která jsou ve sborníku poměrně dosti zastoupena a mají při dotvrzování informací v jednotlivých statích ve sborníku značně velký význam. Pak následuje seznam zkratk a obsáhlé resumé k jednotlivým oddílům předkládané publikace v angličtině. Nakonec následuje informace o autorech a místní rejstřík. Jako vhodná pomůcka doplňuje publikaci ještě mapka Středočeského kraje na předním předešlé.

Shrneme-li obsah sborníku jako celku, můžeme konstatovat, že sborník a tedy zároveň i konference s příspěvky zde obsaženými svůj účel splnily. Odborné veřejnosti se tak dostalo velké množství informací z nových výzkumů. V mnohých z nich však bude třeba tvůrčím způsobem pokračovat i dále. Doufejme, že ze sborníku vzejdou podněty pro konání další konference a případně i jiných podobných akcí v budoucnu, která ukáže bádání ve světle dalších nových výzkumů.

Václav Bartůšek

Holubová, Markéta – Suchomelová, Marcela (eds.): Salve Regina, Mariánská úcta ve středních Čechách, Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. – Státní oblastní archiv v Praze. Praha 2014, 368 s.

K INSTITUCIONÁLNÍMU A PERSONÁLNÍMU VÝVOJI ČESKOSLOVENSKÉ DIPLOMACIE

Přestože analýza československé zahraniční politiky patří mezi nejvíce frekventovaná historiografická témata i v této oblasti nadále existují pomyslná „bílá místa“. Jedním z nich je otázka institucionálního a personálního vývoje ministerstva zahraničních věcí.¹ Uvedenou mezeru se pokusil alespoň částečně zaplnit historik střední generace Jindřich Dejmek.

Vědeckého pracovníka Historického ústavu Akademie věd České republiky působícího zároveň na Diplomatické akademii není třeba dlouze představovat; jedná se o jednoho z nejvýraznějších současných historiků, jehož publikační činnost může být pro mnohé kolegy inspirací i důvodem k profesní závisti. Za nejvýznamnější součást Dejmekova díla považují deset svazků ediční „modré“ řady Dokumentů československé zahraniční politiky, které poskytují odborné i laické veřejnosti pečlivě vybraný fundamentální materiál diplomatické provenience.² Z dalších významných publikací nelze opomenout monografii vynikajícího historika a neméně zdatného diplomata Kamila Krofta³, první ucelený přehled o zahraniční politice Československa⁴, objemnou dvousvazkovou biografii československého ministra zahraničí a pozdějšího prezidenta Edvarda Beneše⁵, čtivé dějiny Lotyšska⁶ a v neposlední radě množství odborných dílčích studií.

Vydání dvoudílné *Diplomacie Československa* profesionálně zastřešilo nakladatelství Academia. První díl tvoří pět hlavních kapitol a přináší nástin organizačního a personálního vývoje ministerstva zahraničních věcí i československých zastupitelských úřadů.

¹ Dejmek, Jindřich: Československá zahraniční politika 1918–1938. In: Harna, Josef (ed.): Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii. Praha 1998, s. 105–144; týž: Historiografie československé zahraniční politiky a diplomacie 1918–1948. Bilance poslední dekády (1997/98–2007). In: Němeček, Jan (ed.): Reflexe dějin Československa 1918–1948 v historiografii na počátku 3. Tisíciletí. Praha 2008, s. 27–50.

² Dokumenty československé zahraniční politiky, ed. Jindřich Dejmek a kol., 10 svazků. Praha 2000–2001, 2003–2005, 2007–2008, 2011.

³ Týž: Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta. Studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938. Praha 1998.

⁴ Týž: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha 2002.

⁵ Týž: Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata, 2 díly. Praha 2006, 2008.

⁶ Týž: Lotyšsko. Praha 2010.

Úvodní kapitola pojednává o vývoji ministerstva zahraničí v období mezi dvěma světovými válkami. Diplomacie Československa, nového státu na mapě Evropy, musela být na rozdíl od jiných složek státní správy budována prakticky od počátku. Formativní proces institucionálního rámce ministerstva zahraničí završilo v květnu 1921 vydání Organizačního statutu. Ani ve 30. letech minulého století, kdy Československo čelilo ofenzivnímu nástupu revizionistických států ohrožujících poválečné uspořádání, nedošlo k zásadním organizačním a personálním změnám. Korekturu kurzu přineslo až vynucené přijetí Mnichovské dohody; prezident Edvard Beneš odstoupil z čela státu a ministr zahraničí Kamil Krofta z vedení Černínského paláce.

Diplomacie druhé republiky vedená Františkem Chvalkovským zamýšlela zastávat politiku neutrálního státu a usilovala zejména o mezinárodní garanci pomnichovských hranic. Zkušený diplomat chtěl v dané situaci zachránit maximum možného (jak trefně poznamenal autor, z tohoto předpokladu vycházel ne jeden z Chvalkovských nástupců na ministerstvu zahraničí po roce 1945, 1948 i srpnu 1968). Okleštěný stát ale musel přijmout německou supremaci. Na nátlak Berlína byla provedena rozsáhlá personální čistka proti exponentům „starého režimu“ a „benešovcům“ (s. 72–74).

Po ustavení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 mnozí diplomaté odmítli Němci nařízenou urychlenou likvidaci a uzavření všech československých legací v zahraničí, naopak jejich úřady se staly jedním z prvních míst protinacistické rezistence za obnovu československého státu. Řada z nich zaplatila za svůj odvážný občanský postoj několika lety žaláře nebo jinými formami brutální perzekuce.

Druhá kapitola se zaměřuje na vývoj československé diplomacie v období okupace českých zemí německými vojsky. V červnu 1940 došlo k prvnímu zformování zahraničního exilu vytvořením Československého národního výboru v Paříži, jehož činnost poměrně záhy ukončil pád Francie. Následně přesídlilo ústředí zahraniční odboje vedené Edvardem Benešem do Londýna, kde vznikla první československá exilová vláda. Její postupnou mezinárodní emancipaci dokumentovala kromě jiného také obnova (někdy také navazování) diplomatických vztahů. Paradoxně jako první uznalo legitimitu československého exilového zřízení Norsko, ačkoli Československo nemělo v Oslu jako v jediné evropské zemi před válkou žádné zastoupení (s. 99).

Anulaci Mnichovské dohody ze strany Francie a Velké Británie považuje autor za nejdůležitější politický výsledek československé diplomacie během druhé světové války. Oduznání „Mnichova“ přispělo k dalšímu posílení mezinárodní prestiže exilové vlády. Poté Dejmek zcela oprávněně věnuje pozornost podpisu a důsledkům československo-sovětské spojenecké smlouvy. Beneš v ní spatřoval záruku proti nové německé agresi i právní instrument před případným sovětským vměšováním do čistě vnitřních československých záležitostí. Sovětský

postup při osvobození Podkarpatské Rusi na podzim 1944 však ukázal, že Moskva bude interpretovat signovaný dokument svévolně.

Následující kapitola přibližuje proměny diplomacie třetí republiky. Československá zahraničně-politická koncepce „mostu“ mezi Východem a Západem dostávala od konce války stále výraznější trhliny. Původní spolupráci Sovětského svazu a západních demokracií nahradilo vzájemné odcizení a konfrontace. Za zásadní mezinárodní křížovatku vnější politiky Československa považuje Dejmek rozhodování Gottwaldovy vlády o (ne)přijetí pozvání k účasti na přípravné konferenci o americké nabídce hospodářské pomoci (s. 129–130). Tehdejší postoj nekomunistických představitelů podrobuje pronikavé kritice: „Faktem ovšem zůstává, že demokratičtí politici nejen v Moskvě, ale i při následném jednání vlády neprojevíli vůči nátlaku Sovětů a jejich domácích spojenců právě energickou rezistenci“ (s. 130).

Během únorových událostí v roce 1948 patřilo ministerstvo zahraničí mezi jeden z posledních opěrných bodů demokratů ve státní správě. Jisté možnosti přetvořit jej v protikomunistický instrument zůstaly nevyužity. Stejně jako v roce 1938 také o deset let později odmítla řada diplomatů podřídit se rozkazům nové vládnoucí garnitury a v zahraničí zahájila boj za obnovu politické plurality. Ani tyto případy osobní statečnosti samozřejmě nic nezměnily na etablování komunistické moci v Československu. Symbolickou tečku za československou demokratickou diplomacií představovala v březnu 1948 dosud nevyjasněná smrt ministra zahraničí Jana Masaryka.

Čtvrtou kapitolu pojednávající o vývoji ministerstva zahraničí v období 1948 až 1989 považuji za nejprínosnější. Jedná se o téma, které dosud nebylo synteticky uchopeno a k němuž existuje pouze skromné množství dílčích studií. J. Dejmek proto musel projít nejen velké množství archivního materiálu, ale zároveň se vyrovnat s torzovitou dokumentací. Vytvořit plastický obraz komunistické diplomacie znamenalo pracně a systematicky dokládat jednotlivé „kameny“ neúplné mozaiky.

Masarykovo náhlé úmrtí urychlilo ovládnutí ministerstva zahraničí komunisty. Zatímco personální změny postihly československou diplomacii bezprostředně po Únoru, k organizační transformaci došlo až v lednu 1949 prostřednictvím aplikace „sovětských zkušeností“. Nástin Organizačního řádu rozdělil ministerstvo zahraničí do čtyř skupin, jejichž řízením byli pověřeni poprvé v dějinách československé diplomacie náměstci ministra s přesně vymezenými kompetencemi při jejich zastupování. Změnilo se rovněž postavení ministerstva zahraničí ve vnitřní mocenské struktuře republiky. Nová politická elita odsunula „Zamini“ do pozice druhořadé instituce, přičemž klíčová rozhodnutí o mezinárodním působení Československa činila Moskva a špičky aparátu KSČ.

Další vlna čistek provedená pod formální taktovkou stalinisty Viliama Širokého způsobila totální destrukci původní československé zahraniční služby.

V konečném důsledku tak, podle J. Dejmka, zapříčinila období nejhlubšího úpadku v dějinách československé diplomacie (s. 156). „Rotace kádrů“ postihla nejenom pražskou centrálu, ale také četné zastupitelské úřady v zahraničí, z nichž některé musely být pro nedostatek kvalifikovaného personálu zcela uzavřeny.

Když v lednu 1953 nahradil Širokého za dosud ne zcela vysvětlených okolností Václav David, málokdo tehdy předpokládal, že nově jmenovaný šéf diplomacie zůstane v čele rezortu až do jara 1968, čímž se stane jedním z nejdéle sloužících československých ministrů v historii. David přispěl k postupné personální obnově diplomatického sboru a výstavbě zastupitelských úřadů. Odborná způsobilost československých titulářů vzrostla jednak zásluhou tuzemských vysokých škol a pak také pomocí spolupráce s moskevským Institutem mezinárodních vztahů.

Až události spojené s Pražským jarem zapříčinily výměnu ve vedení Černínského paláce. Nový první muž československé diplomacie Jiří S. Hájek uvažoval o dílčích změnách zahraniční politiky, ale v důsledku krátkého trvání reformního procesu nedokázal rozvinout rozsáhlejší paletu mezinárodních aktivit. Invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa a následný normalizační režim iniciovaly v letech 1969 a 1970 rozsáhlé čistky. Všichni úředníci s diplomatickou hodností museli projít tzv. prověrkami před stranickou komisí. Propuštění resp. odstavení mnoha diplomatů s odbornými znalostmi a jazykovými kompetencemi způsobilo zahraniční službě v následujících letech nemalé problémy.

Teprve nástup Bohuslava Chňoupka koncem roku 1971 znamenal personální stabilizaci diplomatického korpusu a jeho profesionalizaci. Došlo ke značnému rozšíření sítě zastupitelských úřadů a v kontextu celkového uvolnění napětí v mezinárodních vztazích také k obnově diplomatických vztahů se zeměmi, s nimiž neexistovaly od konce druhé světové války (Portugalsko, Spolková republika Německo a Španělsko).

Peripetie vývoje československé diplomacie od pádu komunistického režimu po rozdělení Československa mapuje pátá, rozsahem nejstručnější kapitola. Po celospolečenských změnách v listopadu 1989 probíhaly v rezortu zahraničí pouze parciální personální změny. Nejdůležitějším rezervoárem obnovy diplomatického sboru se stali úředníci ministerstva zahraničních věcí propuštění v důsledku svých postojů po roce 1968. Nová československá diplomacie rozvinula ambiciózní zahraničně-politický program v širším geografickém horizontu. Bezvýhradně podpořila sjednocení Německa, přispěla ke vzniku Visegrádského seskupení a zároveň usilovala o rychlé přiblížení se k Evropským společenstvím.

Zásadní přelom v československé diplomacii přineslo vyústění parlamentních voleb v červnu 1992. Vítězové, Občanská demokratická strana a Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), zastávaly zcela odlišné programy kromě jiného také v otázkách mezinárodního působení federace. HZDS požadovala

mezinárodně-právní subjektivitu pro Slovensko, což v podstatě vylučovalo funkční model federativního uspořádání. Tehdejší politické elity projevily nedostatek rozhodnosti k zastavení „řízeného“ rozpadu Československa, a tak například poslední ministr zahraničí Jozef Moravčík fakticky nevedl zahraniční politiku, nýbrž zahájil rozhovory o uznání právního nástupnictví České a Slovenské republiky a jednal o rozdělení diplomatického personálu i nemovitostí v zahraničí.

Recenzovaná monografie vychází, jak je u Dejmka ostatně dobrým zvykem, z pečlivé heuristiky. Autor provedl rozsáhlý archivní výzkum, především čerpal z obrovského množství materiálů diplomatické provenience uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky v Praze.

Poctivé Dejmko „řemeslo“ mu umožnilo vyhnout se zjednodušující interpretaci. Uvedu jeden příklad: Na straně 163 píše o bývalém učiteli Ladislavu Koubkovi, který podle historikova soudu na roli vyslance ve Vídni v letech 1951–1955 evidentně nestačil. Pohled do příslušných archivních dokumentů prozrazuje, že Koubek ani po dvou letech působení v úřadě nedokázal zformulovat zprávu podle požadavků ministerstva zahraničí. Úředníci v pražské centrále mu vyčítali chaotickou strukturaci textu, nejasný obsah sdělení, časté překlepy a pravopisné chyby; podávání příliš kusých informací bez zohlednění potřebného kontextu a pokusu o vlastní analýzu, uvádění hypotéz z neověřených zdrojů a ignoraci některých důležitých aspektů (vzájemné obchodní vztahy, způsob psaní rakouského tisku).⁷

Nedílnou součástí prvního dílu je poznámkový aparát, v němž nechybí odkazy na všechny podstatné monografie nebo dílčí studie k jednotlivým tématům. Pečlivě jsou zpracovány nejenom přehledy československých zastupitelských úřadů k určitému datu, ale také přílohy pojednávající o vedoucích úřednících ministerstva zahraničí resp. přehled československých diplomatických zástupců ve vybraných zemích světa. V monografii nechybí ani seznam hlavních pramenů a literatury, anglické resumé i kvalitní obrazová příloha zahrnující 92 fotografií nejvýznamnějších československých titulářů.

Druhý díl *Diplomacie Československa* je koncipován jako biografický slovník československých diplomatů. Kromě Jindřicha Dejmka se na něm v menší míře podíleli ředitel Historického ústavu Slovenskej akademie vied v Bratislavě Slavomír Michálek a vedoucí oddělení dějin 20. století Historického ústavu Akademie věd České republiky Jan Němeček.

Přínos biografického hesláře je evidentní. Až na výjimky nelze tyto diplomaty najít v běžných encyklopedických příručkách. Komunisté totiž usilovali, aby vybrané osoby československé zahraniční služby vymizely z českého

⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Zahraniční úřad Vídeň 1954, 113.112/54–NRO, hodnocení zpráv ZÚ, 23. dubna 1945, Solfronk Koubkovi; 113. 112/54–NRO/2, periodická zpráva za březen–hodnocení, 25. května 1954, Ondráček Koubekovi.

a slovenského kolektivního vědomí, protože buď patřily k „nepřátelské“ buržoazii, nebo byly navzdory počátečním „správným“ postojům „infikováni“ virem kapitalismu a imperialismu.

Slovník obsahuje biografická hesla všech československých diplomatů, kteří v letech 1918–1992 zastávali funkci vyslance případně velvyslance v zahraničí nebo náleželi k vedoucím úředníkům ministerstva zahraničí, tedy vedli některou z jeho sekcí, po roce 1949 působili v pozici náměstka ministra či vedoucího (později ředitele) některého z odborů. Do biografického hesláře byli začleněni také kariérně níže postavení diplomaté, kteří se aktivně podíleli na protinacistické rezistenci nebo kvůli svým postojům v roce 1948/1968 museli emigrovat či byli perzekuováni. Slovník je rozdělen do tří chronologických celků. První část zahrnuje období let 1918 až 1948. Druhou, nejrozsáhlejší, tvoří biogramy komunistických diplomatů. Třetí část přibližuje léta 1989–1992.

Druhý díl čerpá především z příslušných osobních fondů diplomatů uložených v Archivu Ministerstva zahraničních věcí. Jelikož část z nich během komunistické éry přecházela do zahraniční služby z aparátu ministerstva vnitra, doznala jejich personální dokumentace účelové manipulace, a proto musela být konfrontována s příslušnými materiály z Archivu bezpečnostních složek.

V recenzovaných knihách J. Dejmek efektivně zúročil déle než dvě dekády trvající intenzivní výzkum československé zahraniční politiky. Autor bezesporu splnil stanovený cíl. Oba díly *Diplomacie Československa* zdařile zaplňují mezeru v české historiografii, neboť jsou důležitým příspěvkem k politickým dějinám a zároveň mají význam pro výzkum československých elit. Monografie posouvají znalost československé diplomacie o interpretační úroveň vpřed a budou spolehlivouází poznání na několik desetiletí. Nepochybně by proto měly být součástí každé seriózní veřejné nebo soukromé knihovny.

Po sepsání rozsáhlého díla většina badatelů potřebuje oddechový čas k načerpání tvůrčích sil. To ale není Dejmekův případ. Jeho další ediční počín přijde nepochybně brzy a lze očekávat, že i tentokrát přiblíží jednu z kapitol československé zahraniční politiky.

Miroslav Šepták

Dejmek, Jindřich: Diplomacie Československa, Díl I, Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992), Academia. Praha 2012, 320 s.; Dejmek, Jindřich a kol.: Diplomacie Československa, Díl II., Biografický slovník československých diplomatů, Academia. Praha 2013, 802 s.

KNIHA O POPULARIZACI VĚDY A O SPOLEČNOSTI S DLOUHÝM NÁZVEM

Zvolit si jako základní rámec studie nějaký konkrétní spolek či jiné sdružení občanů je zřejmě velmi vhodné pro začínající historiky. Přirozeným způsobem se tak vymezí tematická hranice výzkumu. Jak dokumentuje recenzovaná kniha, je tento postup produktivní i pro historičku, která má již velice solidní odborné zkušenosti (včetně zkušeností ze zahraničí), a neopomenutelné publikační výsledky.¹ Pro ostrěnější autory totiž představuje volba podobného tématu výzvu k prokázání schopnosti zasadit dění ve spolku do širších kontextů a historických souvislostí a posoudit s hlubší znalostí úlohu činovníků sdružení a dalších osob, jež se v jeho okruhu pohybovaly. Pro mě se kdysi stala metodologickým vzorem podobné mikrosondy do spolkového života, analyzující zároveň jeho obecnější souvislosti, vynikající studie Petra Čorneje z roku 1979 o Hudebním klubu v Praze.² Publikace Doubravky Olšákové představuje další z pozoruhodných počínů, mířících stejným směrem ve své snaze shrnout vyčerpávajícím způsobem faktografii života organizace, ale nezastavit se na ní.

Zdálo by se, že není zaměstnání nudnějšího než pročitat stohy dokumentů, namnoze plné fráží a ideologických floskulí, které se týkají organizace s tak dlouhým názvem, že jej sama autorka použije jen výjimečně. Řeč je o Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, která vznikla v roce 1951, tedy v době nejužšího stalinismu, a v roce 1965 přijala název Socialistická akademie, odkazující na stejnojmenný prvorepublikový spolek, působící pod tímto

¹ Srv: Olšáková, Doubravka – Vybíral, Zdeněk (eds): Husitský Tábor a jeho postavení v české historiografii v 70. a 80. letech 20. století. Ústí nad Labem 2004; Nezhodová, Soňa – Olšáková, Doubravka – Prečan, Vilém (eds): In memoriam Johann Wolfgang Brügel. Sborník z konference věnované Johannu Wolfgangu Brügelovi, která se uskutečnila v Hustopečích, jeho rodném městě, dne 13. září 2006. Hustopeče 2007; Olšáková, Doubravka: V krajině za zrcadlem. Političtí emigranti v pounorovém Československu a případ Aymonin. Soudobé dějiny 14, 2007, č. 4, s. 719–743; Olšáková, Doubravka: Mezi Východem a Západem. Ladislav Štoll a polemika o tradicích a dědictví české společnosti po roce 1945. In: Jiroušek, Bohumil a kol.: Proměny diskursu české marxistické historiografie. Kapitoly z historiografie 20. století. České Budějovice 2008, s. 95–107; Devátá, Markéta – Olšáková, Doubravka a kol.: Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948. Praha 2010; Fořtová, Hana – Olšáková, Doubravka (eds.): Lev Thun – Alexis de Tocqueville: Korespondence 1835–1856. Praha 2011; Olšáková, Doubravka (ed.): Niky české historiografie. Uherskobrodská symposia J. A. Komenského v ofenzivě (1971–1989). Červený Kostelec 2012; Hermann, Tomáš – Olšáková, Doubravka (eds): Plánování socialistické vědy. Dokumenty z roku 1960 ke stavu a rozvoji přírodních a technických věd v Československu. Červený Kostelec 2013.

² Čornej, Petr: Hudební klub v Praze (1911–1927). In: Z bojů o českou hudební kulturu, red. Stanislava Zachařová. Praha 1979, s. 117–163.

názvem v letech 1936–1939 (před tím v letech 1920–1936 pod názvem Mezinárodní sdružení marxistických akademiků v Praze) a znovu po válce. Na počátku normalizace, v roce 1971, byla dobrovolná organizace Socialistická akademie nahrazena Českou socialistickou společností pro vědu, kulturu a politiku (ta vstřebala i k dogmatismu tíhnoucí Levou frontu), jež byla konečně v roce 1973 zaměněna Socialistickou akademií ČSSR.³ Ta prošla po roce 1990 zajímavým vývojem, na jejímž konci momentálně stojí soukromá Univerzita J. A. Komenského v Praze.

Doubravka Olšáková přijala téma Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí jako výzvu nahlédnout ji nejen jako ideologickou instituci, kterou měla především podle záměru svých zakladatelů být. „V průběhu času se tato Společnost stala částečně i proti své vůli jedinečnou laboratoří, v níž se věda setkávala s ideologií, a mocenské boje o pochybnou prestiž na výsluní ÚV KSČ odrážely ne vždy až tak nevinné ambice vědců. I přes nepochybná ideologická selhání je však příběh její existence jedinečným příběhem vztahu vědy, politiky, ideologie a společnosti, byť v poněkud pochroumané době.“ (s. 34 recenzované práce). Dodávám, že v každé době trpí společnost jistou mírou „pochroumanosti“ a na dějinách dobrovolné organizace, kterou si historička zvolila, se mi zdá nejzajímavější právě vznik ostrůvků „občanské společnosti“, které se spontánně vytvářejí pod krustou dirigismu. Autorka v závěru dospívá k názoru: „Systému a jeho požadavkům bylo možné se vzepřít. Spektrum reakcí vůči mocenskému centru bylo [...] značně rozsáhlé a nepolarizované, tj. nevynezovalo se pouze dvěma póly ano a ne.“ (s. 599)

Kniha má dobře promyšlenou a přehlednou strukturu. V teoreticky zaměřeném úvodu autorka analyzuje úlohu inteligence a problém popularizace vědy, jak byly interpretovány v marxisticko-leninské ideologii. Poté popisuje podrobně vznik Společnosti v souvislostech mocenského boje v KSČ na počátku padesátých let. Zamýšlí se nad otázkou, zda existovaly aspoň některé prvky kontinuity se spolky podobného zaměření, které působily před vznikem společnosti, jako byly Volná myšlenka československá, Svaz občanů bez vyznání a další bezvěrecké organizace, Dělnická akademie, Socialistická akademie, Masarykova sociologická společnost či Masarykův lidovýchovný ústav. V publikaci čteme: „Čs. společnost [...] nakonec nevznikla jako zcela nová instituce, ale byla vybudována v rámci reorganizace stávajícího prostoru a nového typu jeho hierarchizace. Samotná Společnost byla zformována na pozůstatcích společností, které buď nevyhovovaly nové myšlence vědeckého pokroku a jeho společenské funkce, nebo organizačně nevyhovovaly novému typu hierarchizace.“ (s. 57–58)

Výklad Doubravky Olšákové kombinuje chronologickou osu vývoje s tematickými okruhy činnosti Společnosti. Sleduje její organizační vývoj, uplatňování

³ Srv. Lašfovka, Marek a kol.: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990. Praha 1998, s. 220, 681 a 687.

„vedoucí úlohy strany“ při jejím řízení, cesty prosazování „sovětského vzoru“ i nejednou komplikované vztahy s Československou akademií věd. Pozornost věnuje i kádrovému složení jejího vedení. Připomeňme, že vedoucími činiteli Společnosti byly tak významné vědecké osobnosti jako Vilibald Bezdíček, František Šorm, Josef Macek či Ivan Málek. Vývoj Společnosti byl determinován vývojem v Československu, není jisté překvapující, že její tvářnost ovlivnily snahy o destalinizaci po roce 1956, pokus o „obrodu“ socialismu v roce 1968 a posléze i normalizace. Na jejím počátku Doubravka Olšáková fakticky Společnost opouští, k sedmdesátým a osmdesátým létům již mnoho nedodává. Zaznamenejme jen její sympatický apel k diferenciaci pohledu na normalizovanou Socialistickou akademii ČSSR, který je ostatně vlastní pro celou její publikaci.

Publikace se věnuje řadě tematických okruhů, pro dějiny Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí konstantních. Jde například o osvětu na venkově, uplatňování astronomie v působení na masy, o ateistickou výchovu či propagaci zlepšovateľského hnutí (ústíciho logicky až v „budovateľskou otupělost“). Doubravka Olšáková současně zdůraznila některé oblasti činnosti Společnosti, které se dostávaly do konfliktu s mocí – jde především o ediční politiku Společnosti a fakt, že Společnost se stala mostem mezinárodních styků. Od počátečního nadšení sovětskou vědou, které ovšem mělo také své zajímavé aspekty (připomeňme přednáškový pobyt vynikajícího fyzika Pjotra Leonidoviče Kapici, s. 378–380), se dostávají českoslovenští intelektuálové do inspirujícího styku s některými západními intelektuály, jako byli například Walter Hollitscher, Ernst Fischer, John Desmond Bernal či Roger Garaudy. Zajímavou výzvou k zamýšlení se jeví upozornění na překlad Garaudyho práce *Perspektivy člověka*, pořízený na začátku šedesátých let Janem Patočkou, Lubomírem Sochořem, Milanem Průchou a Jiřím Pecharem (srv. s. 403–404). Právem autorka vyzdvihuje v šedesátých letech se rozvíjející dialog mezi marxismem a náboženstvím.

Doubravka Olšáková umně rozehrává řadu mikropříběhů, spojených s dějiny Společnosti. Nejde jen o dramata jejich vedoucích činitelů a z dnešního pohledu téměř groteskně se křížící politické ambice těchto lidí, ale o názorné příklady konfliktů intelektuálů s mocí. Autorka připomíná zápas uvnitř a kolem Filozofického ústavu v době jednání o propuštění Ivana Svitáka z ČSAV v roce 1964.⁴ Podobně emblematickou událost představuje konflikt kolem časopisu *Dějiny a současnost*, vydávaného Společností pro šíření politických a vědeckých znalostí, který vyústil až v radikální obměnu redakční rady a redakce časopisu, včetně odvolání vedoucího redaktora Zdeňka Šikla a redaktora Milana Churaně

⁴ Ke konfliktním situacím mezi Ivanem Svitákem a vedením ČSAV srv. nejnověji Mervart, Jan: Druhé „vyhnání“ Ivana Svitáka z Československé akademie věd. *Práce z dějin Akademie věd* 6, 2014, č. 2, s. 253–300. Viz též: Křesťan, Jiří: Opožděná reportáž o neopozděném kultu. *Vyhnání Ivana Svitáka z akademie věd v roce 1964*. In: Zilynská, Blanka – Švobodný, Petr (eds.): *Česká věda a pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference. Praha 2001, s. 259–267.

v roce 1965.⁵ Informačně bohatá je kapitola, v níž autorka soustředila medailony jednotlivých osobností, které působily ve Společnosti. „Jejich životní příběhy, dnes až příliš lehce paušalizovány antikomunistickou rétorikou, však v mnoha případech představují ty nejpodivnější osudy rozehrané v kulisách marxistickoleninského světového názoru o specifickém postavení vědce ve společnosti směřující ke komunismu.“ (s. 212) Hned úvodní portrét fyzika a průkopníka televizního vysílání Jaroslava Šafránka, jemuž nakonec byly při jeho přednáškách tolerovány ideologicky závadné „špičky“, má své kouzlo.

Doubravka Olšáková považuje činnost Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí, respektive Socialistické akademie nakonec za „velmi zdařilý pokus“ komunistického režimu o indoktrinaci obyvatelstva (s. 616). Dokládá to na příkladu vysoké míry ateizace společnosti a na mimořádné důvěře v mírové využití atomové energie. Považuje to za přímý výsledek výchovného působení na dvě generace československého obyvatelstva. Lze s ní souhlasit v tom, že „generační kontinuity se nelze zbavit jedním převratem“ (s. 597) Kořeny bezvěrectví a víry v atom bych však nehledal jen v propagandistickém působení po roce 1948. Je nutno připomenout dlouhou tradici osvětové práce (a nejen vyhraněně levicově orientované) v českých zemích, v níž již od konce 19. století zazníval silný motiv důvěry v pokrok a v sílu vědeckého a technického poznání. Za příliš rezolutní pokládám tedy závěr, že v Československu „zlatá éra popularizace vědy spadá do období po roce 1948“ (s. 22), což dokonce autorka dává do kontrastu s údajně delší tradicí popularizace vědy v SSSR. To myslím neodpovídá skutečnosti. Připomeňme jen dlouhou tradici univerzitních extenzí, působení Osvětového svazu a dalších obdobných vzdělávacích spolků, činnost Sokola či učitelských spolků.⁶ Také osvětová tradice dělnických a socialistických organizací sahá hluboko do minulosti.

Recenzovaná publikace představuje zajímavou výzvu k úvahám o různých rovinách vidění kulturních a kulturněpolitických jevů. Tak například na straně 596 čteme: „Dnes již kultovní snímek Karla Zemana *Cesta do pravěku* vznikl na zakázku ÚV KSČ v rámci širšího plánu výchovy obyvatelstva k ateismu.“ To je fakt, ale recenzent Jan Lukavec k tomu podotýká: „Mírně polemicky se ale sluší namítnout, že je třeba rozlišovat mezi původními motivy, které stály při vzniku díla, a jeho pozdějším působením na diváky (podobně jako třeba v případě pohádky *Pyšná princezna*). Scéna, kdy hrdinové v závěru stanou na břehu moře, se dá totiž vyložit různě; setkání s živým trilobitem spolu s nekonečným horizontem oceánu může na recipienta působit stejně „materialisticky“ jakož

⁵ Viz Šikl, Zdeněk: *Reminiscence a perspektivy. Dějiny a současnost* 10, 1968, č. 5, s. 1–3; Burget, Eduard – Churaň, Milan: *Když jsem ten časopis poprvé uviděl, byl jsem zděšený. Rozhovor s Milanem Churaňem o těžkostech revue Dějiny a současnost v šedesátých letech. Dějiny a současnost* 31, 2009, č. 4, s. 18–19. Dostupné také z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2009/4/kdyz-jsem-ten-casopis-poprve-uvidel-byl-jsem-zdeseny/>.

⁶ Srv. alespoň Pokorný, Jiří: *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha 2003.

i vyvolávat metafyzické pocity a otázky po počátcích života a světa a případně po potenciálním Původci. Ostatně autorka přiznává, že jen málokdo dnes už ví, že kultovní snímek byl součástí ateistické propagandy. Což dokládá, že zrovna v tomto duchu zmiňovaný film recipován nebyl; tato jeho mnohoznačnost je rozhodně jeho velkou předností.⁷

Není divu, že do tak tlustého „špalku“, jaký představuje recenzovaná publikace, se občas vloudily chybičky. Významný činitel Socialistické akademie ve druhé polovině třicátých let se jmenoval Miloslav Matoušek, nikoli Miroslav (s. 69).⁸ Za první republiky existovaly souběžně spolky Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR (s původním názvem Společnost pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem) a Svaz přátel SSSR, ale nikoli autoritou uváděná Společnost přátel nového Ruska (s. 74). Pokud by se mýlil Klub přátel sovětového Ruska, je nutno říci, že nebyl předchůdcem prvně uvedeného spolku, ale klubem Dělnické akademie,⁹ takže by bylo nesmyslné hovořit o jeho „úzké spolupráci“ s touto akademií. Tajemník ÚV KSS M. Lučen (s. 268) se ve skutečnosti jmenoval Matej Lúčan. Pamětníci rovněž vědí, že heslo „Sloužím lidu!“ se vztahuje k vojenskému prostředí a jeho použití v souvislosti s osvětovým působením vědců po roce 1948 (s. 27) se jeví poněkud křečovitě.

Recenzovaná kniha je vybavena seznamem pramenů a literatury, v němž ovšem překvapivě místo názvů článků a studií jsou uvedeny pouze prostudované ročníky časopisů (ovšem nedůsledně, v přehledu na s. 634 např. chybí ročník 10 časopisu *Dějiny a současnost* z roku 1968, citovaný na s. 494). Přímo do textu jednotlivých kapitol autorka zařadila edice některých dokumentů, tabulky a obrazovou přílohu. Dále v knize nalezneme rejstřík osob, seznam zkratk a i česky a anglicky psané resumé. Publikaci Doubravky Olšákové považují za mimořádný výkon, který by měl být oceněn. Stane se užitečnou faktografickou příručkou pro historiky a politology a metodologickou výzvou do budoucna.

Jiří Křestan

Olšáková, Doubravka: Věda jde k lidu! Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a popularizace věd v Československu ve 20. století, Academia. Praha 2014, 679 s.

⁷ Lukavec, Jan: Olšáková, Doubravka: Věda jde k lidu! In: iLiteratura.cz, 13. 4. 2014. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/33025/olsakova-doubravka-veda-jde-k-lidu>.

⁸ Srv. Matoušek, Miloslav: *Socialistická akademie v prvních dvou letech své činnosti 1935–1937*. Praha 1937.

⁹ Ke spolkům a organizacím, pěstujícím kontakty se Sovětským svazem srv. Křestan, Jiří: *KSČ, Společnost pro hospodářské a kulturní styky s SSSR a obraz Sovětského svazu v prostředí české levicové inteligence (1925–1939)*. In: Kárník, Zdeněk – Kopeček, Michal (ed.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2. Praha 2004, s. 84–109.

PROKOP TOMEK O PAVLU PECHÁČKOVI, VYNIKAJÍCÍM ROZHLASOVÉM NOVINÁŘI

Popravdě řečeno nevím, jestli Mgr. Pavel Pecháček (nar. 1940) už stačil vstoupit do učebnic dějin české žurnalistiky.¹ U lidí jako je on, to není tak snadné. Vymykají se poněkud úzkým obzorům našich domácích zkušeností. Je výrazem jistého nedostatku sebevědomí, že Češi většinou nedokážou docenit lidi, kteří uspěli v zahraničí, „ve světě“. Osobně bych byl rád, kdyby se povědomí o Pavlu Pecháčkově a jeho životním příběhu zachovalo a posílilo. Recenzovaná kniha k tomu jistě napomůže. Přispěje k tomu nesporně také fakt, že se Pavel Pecháček rozhodl svěřit Národnímu archivu k trvalému uložení svůj osobní archiv. V moderním archivním areálu na Chodovci tak budou moci být jeho archiválie využívány badateli v blízké i vzdálené budoucnosti spolu s archivy jiných vynikajících osobností československého exilu, jako byli například Pavel Tigrid, Jan Lang, Jan Milič Lochman, Eduard Goldstücker či Zdeněk Mlynář.

PhDr. Prokop Tomek, Ph.D. (1965) se ukázal být autorem velmi vhodným pro připomenutí zajímavé osobnosti Pavla Pecháčka. Pracovník historicko-dokumentačního odboru Vojenského historického ústavu v Praze a místopředseda Etické komise pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu podle zákona č. 262/2011 Sb. výrazně převyšuje své okolí nezměrnou pílí i erudicí, již získal studiem soudobých dějin Československa, zejména analýzou fungování bezpečnostních složek po roce 1948.² Dodejme, že prakticky souběžně s recenzovanou knihou vydal Prokop Tomek publikaci o letákové akci Svobodné Evropy z padesátých let.³ Jeho zájem o dějiny žurnalistiky dokládá rovněž jedno z nedávných čísel časopisu *Paměť a dějiny*, věnované zahraničnímu rozhlasovému vysílání do Československa v letech 1939–1989.⁴

¹ V jinak úctyhodné učebnici Bednařík, Petr – Jirák, Jan – Köpplová, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha 2011 jsem jeho jméno v rejstříku nenašel.

² Pejčoch, Ivo – Tomek, Prokop: *Agenti-chodci na popravišti. Kuryři západních zpravodajských služeb, popravení v letech 1949–1958*. Cheb 2010; týž: *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB, popravení v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949–1962*. Cheb 2013; Tomek, Prokop: *Estébáckou Prahou. Průvodce po pražských sídlech Státní bezpečnosti*. Praha 2013; týž: *Objekt ALFA. Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Praha 2006; týž: *Okres na východě 1960–1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod*. Praha 2008; týž: *Systém sjednocené evidence poznatků o nepříteli v československých podmínkách*. Praha 2008; týž: *Život a doba ministra Rudolfa Baráka*. Praha 2009.

³ Tomek, Prokop: *Balony svobody. Letákové operace Svobodné Evropy 1951–1956*. Cheb 2014.

⁴ Jde o číslo 1 časopisu *Paměť a dějiny* z roku 2014 (roč. 8), do něhož Prokop Tomek přispěl studií o vysílání Hlasu Ameriky do Československa (s. 3–17), článkem o sledování ředite-

Tomkova kniha je o to cennější, že Pavel Pecháček snad v přesvědčení, že „dobré zboží se chváří samo“, nám zatím rozsáhlejší reflexi svého působení nepředložil.⁵ Pravdu má Prokop Tomek, když konstatuje: „Ani zcela výjimečný novinář a „rozhlasák“ si svou prací většinou nebuduje trvalý pomník.“ (s. 7 recenzované knihy) Text publikace autor s Pavlem Pecháčkem průběžně konzultoval. Prokop Tomek navíc rozsáhle cituje z Pecháčkových textů, mohl podrobně využít jeho osobní archiv, takže kniha působí velmi autentickým dojmem a vtahuje nás do dobového dění. Pavel Pecháček, spolupracovník a režisér Československého rozhlasu v letech 1959–1968, působil po odchodu do exilu v Rádiu Svobodná Evropa v Mnichově a poté v letech 1975–1989 v Hlasu Ameriky (od dubna 1985 vedl československou redakci). V červenci 1989 se do Mnichova vrátil jako ředitel československé redakce Svobodné Evropy, od roku 1994 vedl potom po sedm let stanici Český rozhlas 6 / Rádio Svobodná Evropa. Významně předtím ovlivnil rozhodnutí přenést komplex Rádía Svobodná Evropa – Rádía Svoboda z Mnichova do Prahy.⁶ Tomkova kniha se primárně soustřeďuje právě na žurnalistické a manažerské působení Pavla Pecháčka, ale přináší i další informace o jeho dosavadní životní pouti.

Značnou pozornost věnoval Prokop Tomek Pecháčkově otci Jaroslavu (1911–1997), účastníku protifašistického odboje (v letech 1940–1943 byl vězněn) a činiteli Československé strany lidové. Otec, ač na Pavla nemohl mít v době jeho mládí bezprostřední vliv (v roce 1948 s Pavlovou matkou opustili republiku, odchod dětí se nezdařil), představoval pro něho inspiraci a pro jiné měřítko srovnání. Jaroslav Pecháček po odchodu do exilu spojil svůj profesní život především se Svobodnou Evropou, kde pracoval jako její redaktor v New Yorku v letech 1951–1965 a potom do odchodu do penze v roce 1975 jako ředitel československé sekce v Mnichově. Pavel Pecháček měl ovšem i jiné rodinné vzory, například bratrance Františka Pácalta, kapitána československého hokejového mužstva, které v roce 1947 na pražské Štvanici získalo titul mistrů světa (viz s. 28). Sám Pavel Pecháček ostatně aktivně sportoval, takže není překvapením,

le československé redakce Hlasu Ameriky Pavla Pecháčka v červnu 1986 v Praze (s. 117–121), portrétem Alexandra Heidlera, známého z vysílání Svobodné Evropy jako „Otec Křišťan“ (s. 99–107), a v neposlední řadě také cenným rozhovorem s někdejšími redaktorem BBC a Svobodné Evropy Petrem Brodem (s. 69–78). Srv. rovněž týž: Na vlnách Rádía Svobodná Evropa. Příběh Jaroslava a Pavla Pecháčkových. In: Paměť a dějiny 2, 2008, č. 3, s. 106–117.

⁵ Pavel Pecháček po návratu do vlasti poskytl médiím řadu rozhovorů, jež přinášejí cenná svědectví o jeho práci. Obsáhlejší vzpomínku srv. Pecháček, Pavel: Zahraniční rozhlasové vysílání v době komunistické totality. In: Pithart, Petr a další: Listopad 1989 v Československu. Sborník příspěvků z konference uspořádané Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod 10. 10. 2009 v sále Staré radnice v Havlíčkově Brodě. Havlíčkův Brod 2010, s. 61–70.

⁶ K tomu srv. Pecháček, Pavel: Přestěhování Svobodné Evropy bylo správné. In: Denní Telegraph, roč. 4, č. 73, 27. 3. 1995, s. 3.

že jeho prvotní zájem směřoval ke sportovní publicistice. Obohacení pro Pavla Pecháčka představovalo studium na Divadelní akademii múzických umění, které dokončil v roce 1965.

Druhá polovina šedesátých let představovala éru v dějinách Československého rozhlasu výjimečnou. Pavel Pecháček později vzpomínal, že i ve Svobodné Evropě si výkonů mnoha tehdejších pracovníků ČsRo cenili (srv. s. 40). Prokop Tomek si současně všímá Pecháčkovy cesty k víře, která se stala postupně pevnou součástí jeho duševního světa (s. 41–42). Zajímavou epizodu představuje angažmá Pavla Pecháčka v ideové komisi Československé strany lidové za pražského jara 1968 (s. 42). Uvědomme si na tomto místě, jak absurdní jsou legislativní normy, po roce 1990 fakticky paušálně diskriminující a stavějící do podezřelého světla členy politických stran Národní fronty v letech 1948–1989, tedy nejen reformní komunisty, ale třeba i Pecháčkovy spolutvůrce návrhu reformního programu ČSL z roku 1968, například Ivana Medka,⁷ Vladimíra Justla či Rio Preisnera.

Prokop Tomek stopuje podrobně působení Pavla Pecháčka v zahraničním rozhlasovém vysílání do Československa po roce 1968. Zajímavý úhel pohledu mu otevírají dokumenty Státní bezpečnosti, které nabízejí pohled nejen na hodnocení „nepřátelského působení štvavých rozhlasových vysílaček“, ale dokládají i snahy lidí kolem rozhlasových stanic ovlivnit. Všímá si rozdílů mezi vysíláními Svobodné Evropy a Hlasu Ameriky, financování obou médií i změn v jejich působení. Zajímavá mi například připadá informace, jak kriticky ve Svobodné Evropě přehodnotili rozhlasové vysílání do Maďarska v roce 1956, které vzbuzovalo v lidech falešné naděje a vedlo je de facto do beznadějných, krvavých konfliktů (s. 63 a k pozdějšímu období rovněž s. 161–162). Vysílání do Československa v roce 1968 bylo i pod vlivem této zkušenosti velmi uměřené. Poměrně velkou pozornost věnuje Tomek činnosti Pavla Minaříka,⁸ který byl do Svobodné Evropy poslán jako agent komunistické rozvědky (s. 65–71). Velmi cenné je rovněž líčení podílu Pavla Pecháčka na práci České duchovní služby v Německu a jeho přátelství s Msgre. ThDr. Alexandrem Heidlerem („Otcem Křišťanem“) (s. 73–77). V kapitolách, týkajících se Hlasu Ameriky (VOA), vynikají svou informativní hodnotou pasáže, odrážející vnitřní fungování československé redakce (s. 88 n). Výčet Pecháčkových publicistických aktivit je imponující, ovšem někdy v povýtce výčtových pasáží ztrácí výklad svůj svižný rytmus a čtivost, jimiž se jinak vyznačuje.

⁷ Srv. vzpomínku na účast skupiny intelektuálů na tvorbě programu ČSL in: Medek, Ivan: Děkuji, mám se výborně. Praha 2005, s. 69–72.

⁸ Připomeňme, že tehdejší propagandou opěvovaný kapitán vydal po návratu knihy Minařík, Pavel a Kovář, Jan: Návrat rozvědčíka. Praha 1976; týž: Pohľad za oponu. Bratislava 1987; týž: Alasca House. Z archívu československé rozvědky. Praha 1988.

Je zřejmé, že právě zásluhou Pavla Pecháčka a jeho mladších spolupracovníků se vysílání Hlasu Ameriky měnilo v moderní médium, přitažlivé pro mladé lidi a širší veřejnost. Oprávněné je podle všeho Tomkovo hodnocení: „Pod Pecháčkovým manažerským řízením a s jeho tvůrčí inspirací československý program VOA během posledních dvou let předběhl RFE a stal se vedoucím mezinárodním rozhlasovým vysíláním pro Československo.“ (s. 116) Hlas Ameriky nejen oživil skladbu vysílání, ale přinášel po roce 1985 důvěryhodné domácí i zahraniční zpravodajství. Cenné jsou pasáže o cestách Pavla Pecháčka do Sovětského svazu a do Československa v letech 1986 a 1987, které se staly zajímavým testem gorbáčovské „glasnosti“ (s. 129 n) Po celou dobu pobytu byl Pecháček sledován KGB a StB, ale řada jeho setkání signalizovala, že doba se mění. Zajímavé je zjištění, že československý exil nepřijal cesty vždy s pochopením. „Reakce ze strany exilu byly ale spíše negativní: buď závist, nedůvěra nebo kritika, že takové cesty znamenají ústupek, dialog s režimem a tím de facto jeho uznání,“ konstatuje Prokop Tomek (s. 143). Je jasné, že Pavel Pecháček musel mít značnou dávku odvahy a předvídavosti, když cesty podstoupil. Přírodním vrcholem knihy se jeví popis Pecháčkovy účasti na událostech následujících po 17. listopadu 1989 (do Prahy přiletěl již 21. listopadu). Jeho prvotní úkol shrnuje Tomek slovy: „Předat dále jednoduchá hesla a zprostředkovat revoluční atmosféru.“ (s. 171)

Symbolicky téměř na začátek výkladu období po roce 1989 postavil Prokop Tomek obvinění Pavla Pecháčka ze spolupráce s StB v Cibulkových Necenzurovaných novinách. Právě detailní rozbor Pecháčkova případu dovoluje Tomkovi zformulovat rezolutní závěr: „Snad přišel čas říci, že „svaté“ (?) nadšení anti-komunistických exhortistů z počátku devadesátých let přineslo červivé ovoce. Tehdejší podklady byly nepřesné.“ (s. 202) Lze ovšem mít za to, že Pavel Pecháček měl po roce 1990 důležitější starosti. Bylo třeba zajistit vysílání Svobodné Evropy, která se ocitla v novém postavení, jež Tomek glosuje slovy: „Z ikony se začal stávat jeden z hráčů.“ (s. 205).

Vydání recenzované knihy je nutno jednoznačně ocenit pro její informační hodnotu. Čtenáře nadto zaujme přístupným stylem, jímž je psána, a hojným využíváním dobových dokumentů. Jako celek je spolehlivá, byť pár omylů či překlepů v ní pozorný čtenář nalezne. Například JUDr. Božena Pátková, švagrová popraveného ministra Vladimíra Clementise, nebyla sociální demokratka, ale členka Československé strany (národně) socialistické (s. 35). Čtenář snadno uhádne, že režisér filmu Vlasy se jmenuje Miloš Forman, nikoli Froman (s. 100). Kniha je vybavena stručným přehledem použité literatury a odkazovým aparátem, z něhož čtenář zjistí i probádané archivní fondy. Oživuje ji kvalitní obrazová příloha, která mohla být jistě obsáhlejší – do knihy nebyla např. zařazena ani fotografie, zmíněná v textu (s. 41–42), z křtin Pecháčkova syna Pavla Františka z jara 1968, na níž je zachycen nejen kněz Jiří Reinsberg, který

měl vliv na zvnitřnění Pecháčkovy víry, ale i tehdejší laik Tomáš Halík. Lze litovat, že nakladatel knihu nevybavil jmenným rejstříkem. Nelze ovšem pochybovat, že kniha si najde své čtenáře, především mezi zájemci o moderní dějiny, historii československého exilu a dějiny médií.

Jiří Křesťan

Tomek, Prokop: Nejlepší propaganda je pravda. Pavel Pecháček v Československém rozhlase, v Hlasu Ameriky a ve Svobodné Evropě, Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2014, 254 s.

HISTORICKÝ ŠERM JAKO UMĚNÍ A VĚDA

Blanka Karlsson je již řadu let nepřehlédnutelnou postavou české komunity v zahraničí a mezinárodního vědeckého bádání. I když sama sebe charakterizuje především jako „historičku, komenioložku, filoložku a bohemistku“ (s. 237 recenzované práce), její záběr a především její veřejné působení jsou mnohem širší. Není jen vědeckou pracovnící, která se věnuje řadě témat (dějiny pedagogiky, třicetiletá válka a osobnost Jana Amose Komenského, česko-švédské vztahy, dějiny hudby ad.) a jejíž bibliografie vykazuje za období 1989–2014 úctyhodných 73 položek,¹ ale i velmi aktivním člověkem výrazně a mnohovrstevně se projevujícím ve veřejném prostoru (výsledkem jedné z těchto aktivit je právě představovaná kniha).

Blanka Karlsson, roz. Popelková, ukončila v roce 1981 studium na Filozofické fakultě UK v Praze obhajobou diplomové práce „Válečná propaganda a reálná politika v přípravě švédského zásahu do třicetileté války“ vzniklé v diplomovém semináři Miroslava Hrocha. Již téma práce předznamenovalo jeden z budoucích badatelských směrů autorky. V roce 1984 se odstěhovala společně s manželem (švédským diplomatem a podnikatelem Stellanem Karlssonem) po ukončení jeho pražské mise do švédského Norrköpingu. Od konce 80. let 20. století pak začala systematicky sledovat české kulturní stopy ve Švédsku a výsledky svého bádání jako „spojka mezi dvěma kulturami“ zpřístupňovat odborné i širší veřejnosti, jak v České republice, tak ve Švédsku.

Významným impulsem v počátcích tohoto výzkumu Blanky Karlsson byla tzv. finspongská knihovna patřící kdysi významnému holandsko-švédskému obchodníkovi a kulturnímu mecenáši (mj. podporovateli Jana Amose Komenského) Ludwigu de Geerovi (1587–1652). Právě tato knihovna deponovaná dnes v městské knihovně v Norrköpingu přivedla Blanku Karlsson k osobnosti Jana Amose Komenského a jeho švédskému pobytu. Řada studií, článků a konferenčních vystoupení k tomuto tématu² byla v roce 2000 korunována edicí

¹ Viz Bibliografie PhDr. Karlsson Blanka, roz. Popelková. Genealogické a heraldické informace 7 (22), 2002, s. 90–93; pravidelně aktualizovaná bibliografie je uložena v osobním fondu Blanky Karlsson v Národním archivu, viz NA, Karlsson Blanka, PhDr., Ph.D. (EL NAD 1371).

² Viz např. Karlsson, Blanka: Finspongští De Geerové a Komenský. Theologická revue 5, 1995, s. 70–72; táž: Nález rukopisu Europae lumina a komanian v Norrköpingu. In: Světová literárněvědná bohemistika. Historie a současný stav. Praha 1996, s. 550–560; táž: Die Finsponger Sammlungen in Norrköping. In: Comenius als Theologe. Beiträge zur internationalen wissenschaftlichen Konferenz. Prag 1998, s. 244–261; táž: Finspongský rukopis a skoklosterská komaniana ve Švédsku. In: De re humanarum emendatione consuetudo catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie. Zborník materiálův z medzinárodnej konferencie. Bratislava 2001, s. 93–107; táž: Rod Luise De Geera staršího, švédského přítele Jana Amose Komenského. Genealogické a heraldické informace 7 (22), 2002, s. 73–76;

jednoho z rukopisů finspogské knihovny obsahujícího předmluvu ke Komenského dílu *Obecná porada o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*), který Blanka Karlsson identifikovala jako Komenského autograf.³ Svě postavení v mezinárodní komeniologii pak zdůraznila ještě vydáním monografie o vnímání Komenského díla ve Švédsku vycházející z autorčiny disertační práce obhájené na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.⁴ V této práci spojila autorka svůj zájem o osobnost a dílo Komenského i o dějiny pedagogiky. Je důležité v této souvislosti poznamenat, že řadu Komenského názorů na výchovu a vzdělávání (zejména na dvojazyčnou výchovu) aplikovala i ve své vlastní rodině.

Zájem o osobnost Komenského a období třicetileté války vedly postupně Blanku Karlsson i ke sledování obecnějších otázek švédské válečné kořisti.⁵ Postupně však svůj tematický rejstřík rozšiřovala na další osobnosti českého původu významně spojené se Švédskem.⁶ Věnovala se tak například osobnosti hudebního skladatele Bedřicha Smetany a jeho švédskému pobytu⁷ nebo historika a archiváře Emila Schiecheho, který stál u zrodu pomocných věd historických jako univerzitního oboru ve Švédsku.⁸

Svědectvím o aktivitách Blanky Karlsson je i její rozsáhlý archiv, který od roku 1999 ukládá do Národního archivu.⁹ Její osobní fond obsahuje především životopisný materiál, korespondenci, vlastní rukopisy a přípravnou dokumentaci k nim, ohlasy vědeckých publikací, doklady o vystoupení na vědeckých konferencích, ale i doklady o její veřejné činnosti. Ta zahrnuje kromě jiného i dokumentaci šermířských vystoupení Blanky Karlsson (umělecké jméno Blanka

³ Karlsson, Blanka: Finspogský rukopis Jana Amose Komenského. Dosud neznámý rukopis Komenského předmluvy *Europae lumina* a Dedikace třem královstvím nalezený ve švédském Norrköpingu. Brno 2000.

⁴ Karlsson, Blanka: Komenský a jeho dílo ve Švédsku 1630–2000. Norrköping 2005 (též švédská a německá verze).

⁵ Zde např. Karlsson, Blanka: Komenský a válečná kořist na švédském zámku Skokloster. *Theologická revue* 7, 1998, s. 27–32, 91–95; táž: Bohemika a válečná kořist v některých knihovnách a zámcích ve Švédsku. In: *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*. Praha 2000, s. 259–271.

⁶ Karlsson, Blanka: Po stopách známých i neznámých Čechů ve švédských archivech. *ČAS v roce 2002. Ročenka České archivní společnosti*, s. 74–80; táž: Komenský, Hodin, Vaněk a neznámé dokumenty ve stockholmských archivech. *Bulletin Unie Comenius* 12, 2000, s. 45–50.

⁷ Karlsson, Blanka: Po stopách Bedřicha Smetany ve švédských archivech. *ČAS v roce 2005. Ročenka České archivní společnosti*, s. 79–109; *ČAS v roce 2007. Ročenka České archivní společnosti*, s. 81–117.

⁸ Karlsson, Blanka: Historik Emil Schieche ve Švédsku. In: Přemysl Pitter. *Život – dílo – doba*. Praha 1996, s. 133–146; táž: Historik Emil Schieche ve Švédsku. In: *Archiváři ve XX. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 18.–19. září 2001 v Jindřichově Hradci. Jindřichův Hradec 2002*, s. 25–36; táž: Docent PhDr. Emil Schieche ve vzpomínkách pamětníků ve Švédsku. *Paginae historiae* 22/2, 2014, s. 153–169.

⁹ Ke dni 1. 6. 2015 má tento archiv rozsah 50 kartonů. Část osobního archivu Blanky Karlsson je uložena též v Městském archivu v Norrköpingu (Blanka Karlssons Personarkiv).

Pragensis) a jejího mladšího syna Richarda (pseudonym Richard z Norrköpingu) v letech 1996–2004, kdy realizovali celkem dvacet šermířských vystoupení ve Švédsku i České republice ve vlastní choreografii.¹⁰ Zájem o šerm se u Blanky Karlsson ostatně datuje již od konce 60. let 20. století, kdy v letech 1968–1969 jako studentka pražské DAMU navštěvovala kurzy sportovního šermu. Tuto zálibu oživila po letech ve Švédsku a po absolvování stockholmské mušketýrské akademie se začala šermu věnovat nejen aktivně, ale i jako badatelskému tématu, jehož výsledkem je předkládaná publikace.

Recenzovaná kniha shrnuje výsledky bádání Blanky Karlsson o historickém šermu, které realizovala od 90. let minulého století. V úvodu práce autorka analyzuje pojem šerm a zaobírá se šermířskou literaturou, přičemž důraz klade na literaturu věnovanou historickému šermu. Šerm nevidí pouze jako promyšlenou soustavu či „řetěz strukturních technických pohybů“ (s. 24 recenzované práce), ale i jako jistý „dialog mezi člověkem a společností“ (s. 28) a především jako kulturní fenomén. Hájí výzkum šermu jako umění a vědy, jak se ostatně uplatňoval již od renesance. Blanka Karlsson podává krátký přehled dějin šermu, odvíjející se od samého počátku dějin člověka. První zprávy o šermu pocházejí již ze staré Indie a Egypta. Výklad dějin šermu autorka podává velmi čtivým a přístupným způsobem, symbolicky čtenáře provádí jednotlivými „sály“ fiktivního muzea šermu.

Faktograficky nejcennější část a vlastní jádro knihy představují kapitoly, které zevrubně analyzují jednotlivé prameny k dějinám šermu, jak se s nimi Blanka Karlsson obeznámila během svých výzkumných misí. Autorka si všímá jednotlivých knih v již zmíněných finspongských sbírkách v městské knihovně v Norrköpingu, uvádí nás do knihovny na zámku Skokloster a konečně také do knihovny muzea Livrustkammaren, sídlícího v Stockholmském královském zámku. Zvláště upozorňuje na knihy a rukopisy uložené ve sbírce Emila Ficka, uložené v této knihovně. Jestliže posledně zmíněné kapitoly informují primárně o šermu švédském, následující kapitola přibližuje šerm český, respektive jednotlivé osobnosti a mistry šermu a jejich kontakty se Švédskem. Od švédských reflexí doby lucemburské a husitské až k novodobým ohlasům sokolské ideje a třeba k osobnímu kontaktu Emila Ficka s všestranným organizátorem českého sportu Josefem Rösslerem-Ořovským – to je cesta, kterou autorka kráčí v uvedené kapitole. Ta je ukončena zmínkou o účasti početné výpravy českých šermířů na olympiádě ve Stockholmu v roce 1912, jež byla dokumentována Fickem dochovanými fotografiemi.

Autorka uzavírá knihu přílohami, které budou jistě atraktivní pro vyznavače historického šermu. Jde o její „šermířské paměti“, zaznamenávající formou

¹⁰ Za nejdůležitější považuje Blanka Karlsson svá vystoupení na zámku Skokloster v letech 2000 a 2004 a dále na festivalu Jičín – město pohádky v roce 2000.

autentických vzpomínkových záznamů šermířské aktivity Blanky Pragensis a jejího syna Richarda z Norrköpingu v letech 1995–2004, přehled její výtvarné práce, inspirované historickým šermem (doplněný vzápětí kompletním katalogem výtvarné práce z let 1998–2013) a nakonec úvahou nad některými neologismy, jež autorka uvádí a prosazuje v souvislosti s výzkumem dějin šermu jako umění a vědy. Lze přivítat, že kniha je vybavena seznamem použitých zkratk, obsažným soupisem pramenů a literatury, seznamem obrazových příloh (bohatá obrazová dokumentace představuje zvláštní přidanou hodnotu knihy), jmenným rejstříkem a v neposlední řadě bibliografií díla Blanky Karlsson po roce 1989. Kniha vyšla paralelně ve švédštině,¹¹ to jest v jazyce originálu, v němž byla původně napsána. Překlad pořídila sama autorka. Téma historického šermu je tématem atraktivním,¹² otevírajícím četné interpretační roviny, nelze tedy pochybovat o tom, že kniha Blanky Karlsson si mezi zájemci o historii čtenáře najde. Je třeba znovu zdůraznit její význam pro česko-švédské vztahy.

Jiří Křestan – Jan Kahuda

Karlsson, Blanka: Historický šerm jako umění a věda, Blanka Pragensis Förlag. Norrköping 2014, 251 s. (Edice Vydavatelství Blanka Pragensis Förlag, sv. 3)

¹¹ Karlsson, Blanka: Historisk fäktning som konst och vetenskap. Norrköping, Blanka Pragensis Förlag 2014. 248 s. (Blanka Pragensis Förlag; no. 3).

¹² Srv. prakticky souběžně publikovanou knihu Krupka, Jaroslav: Český historický šerm. Ze suterénu až na hladiny oceánů. Brno 2014. Z nedávno vydané populárněvědné literatury srv. alespoň: Dolínek, Vladimír: Kniha o soubojích. Praha 2009; Vincenc, Jiří: Stručná historie šermu. 2., dopl. a opr. vyd. Praha 2002; Šindelář, Vladimír: Šermíři, rváči, duelanti. Encyklopedie evropského šermu. Praha 1994; týž: Velká kniha o soubojích a duelantech. Dávné i nedávné aféry cti. Praha 2004.

Z NOVÉ SLOVINSKÉ ARCHIVNÍ LITERATURY

Ambiciózní slovinské archivnictví je známé nejen vyspělostí v oblasti metodické, technické nebo vzdělávací,¹ slovinské archivy a slovinští archiváři připravují rovněž řadu kvalitních publikací, které mohou být i u nás. V následujícím textu představujeme některé z posledních výstupů.²

Kraňská zemská privilegia z let 1338–1736

Jedná se o katalog výstavy pořádané v Arhivu republike Slovenije (Slovinský národní archiv) v Lublani. Uvedené listiny byly vybrány z kolekce více než 6000 listin, které tento archiv vlastní. Zároveň byly osloveny se žádostí o zápujčku i mnohé další instituce – archivy a muzea ve Slovinsku a v Rakousku. Výsledkem této spolupráce byla uvedená výstava a tento katalog.

Pro české historiky a archiváře jsou zde např. zajímavé listiny z období vrcholného středověku a vlády lucemburské dynastie. Jistě svůj význam pro naši historii mají i listiny z doby vlády Jiřího z Poděbrad, Jagellonců i z dlouhého období vlády dynastie Habsburků (1526–1918). V katalogu je podrobně popsán územní a správní vývoj Kraňska spolu s historií oblasti doplněný několika mapkami.

Autorem kapitoly o Kraňsku a jeho zemských privilegiích (s. 9–34), kapitoly o vybraných kraňských listinách z let 1338–1735 je Andrej Nared (s. 34–68). Ten je konečně i autorem kapitoly o kraňských šlechtických privilegiích (1338) a šlechtických privilegiích ve slovinské marce a v Metlice (s. 69–78). Jure Volčjak je pak autorem vlastního katalogu výstavy kraňských zemských privilegií (s. 80–159). Pro českého čtenáře může být např. zajímavé privilegium císaře Rudolfa Habsburského o dědičnosti majetků štyrské a kraňské šlechty z roku 1277 (s. 48), či potvrzení privilegií pro Kraňsko, slovinskou marku a Metliku z roku 1593 od císaře Rudolfa II. Habsburského (s. 58). Kniha obsahuje i německé a anglické resumé. Zajímavé je rovněž potvrzení listiny rakouského císaře Leopolda I. z roku 1660 římským císařem a rakouským arcivévodou Karlem VI. na žádost zemských stavů Kraňska, slovinské marky, Istrie a Krasu.

¹ Srovnej např. Halata, Martin: Archivy Slovinské republiky. Archivní časopis 47, 1997, s. 9–18; Wanner, Michal: Evidence archiválií a komputarizace archivnictví ve Slovinsku. Archivní časopis 46, 1996, s. 163–166.

² Tato zpráva je jedním z výsledků mé služební cesty do Slovinska, cestovní zpráva viz <http://www.nacr.cz/Z-Files/sc/2014/sc-2014-36.pdf> [16. 2. 2015].

Lublaňští soudci a starostové 1269–1820

Jedná se o obsáhlou čtyřdílnou publikaci mapující činnosti lublaňských soudců a starostů z let 1269–1820. Knihu připravili Ema Umek, Janez Kos, Božo Otoperec, Barbara Žabota, Damjan Hančič, Sonja Anžič-Kempera další spolupracovníci. K vydání knihy přistoupil Historický (městský) archiv v Lublani při příležitosti oslav sta let od jeho založení. Základem publikace byly rozsáhlé materiály dřívějšího městského archiváře Vladislava Fabjančiče připravené ve studii Ljubljanski sodniki in župani 1269–1820. Druhá jeho neméně zajímavá studie se nazývá Knjiga ljubljanskih hiš (popis lublaňských domů).

Fabjančič v tomto archivu působil v období od ledna 1923 až do 17. června 1950. Zpracoval tady rozsáhlé dílo vztahující se k činnosti lublaňských soudců a starostů v uvedeném období. Materiály, možná i pro svůj velký rozsah, nevyšly tiskem. Mnoho slovinských archivářů a historiků z jeho dosud nevydané práce ale čerpalo. Později bylo rozhodnuto, že uvedená studie týkající se činnosti lublaňských soudců a starostů tedy bude publikována. Toto monumentální dílo se podařilo vydat až uvedenému lublaňskému archivu v letech 1998–2014. Kniha obsahuje i rozsáhlý poznámkový aparát převzatý z rukopisu Fabjančičovy práce. Příprava uvedeného aparátu k vydání stála editory a mnoho jejich spolupracovníků veliké úsilí.

Kniha představuje významný pramen ke slovinským dějinám. Zároveň je významná jako pramen i pro české historiky a archiváře. Začíná už roku 1269. Pokrývá tedy celé období vlády českého krále Přemysla Otakara II. v Kraňsku a dalších zemích obývaných Slovinci v letech 1269–1276. Oslovit může rovněž badatele zabývající se dějinami rakousko-uherské monarchie, případně českým národním obrozením, neboť je dovedena až do roku 1820.

Svetozar Borojevič: Med slavo in ponižanjem

Jedná se o publikaci přibližující život a činy známého rakouského maršála Svetozara Borojeviče de Bojna (1856–1920). Obsáhlá monografie z pera slovinského historika popisuje mládí vojevůdce pocházejícího z chorvatsko-srbské důstojnické rodiny z chorvatské Vojenské hranice. Borojevič byl pravoslavného vyznání. V knize se dozvídáme se o jeho studiu na válečné škole ve Vídni (1882–1884) a na Tereziánské vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě (1884–1891).

V knize je podán podrobný popis jeho působení v rakousko-uherské armádě do první světové války i rozbor obsazení a fungování velitelského sboru rakousko-uherské armády. Svetozar Borojevič byl postupně povýšen na majora generálního štábu. V roce 1892 byl mj. náčelníkem štábu 19. divize v Plzni. Jeho životní pouť se znovu protнула s českými zeměmi, když byl roku 1898 jmenován velitelem štábu 8. armádního sboru v Praze. Následovala ho ještě dlouhá služební

kariéra. Zúčastnil se mj. také okupace Bosny a Hercegoviny. V roce 1904 byl jmenován generálmajorem, 1908 podmaršálkem, 1916 generálplukovníkem. Ko- nečně po 1. únoru 1918 byl císařem Karlem I. povýšen na polního maršála.

V publikaci M. Simiče o maršálu Boroevičovi je podrobně popsán vývoj si- tuace na frontách první světové války. S. Boroevič se podílel na úspěšném od- ražení ruského útoku v Haliči (bitva u Komarowa 1915). Proslavil se ale přede- vším svým působením na italské frontě v letech 1915–1918. Na sočské frontě se mu podařilo přes značnou převahu Italů jak v počtu vojáků, tak materiální, zastavit celkem jedenáct italských ofenzív. Cílem těchto ofenzív bylo především dobytí významného rakouského přístavu Terstu. Boroevič obdržel čestná ob- čanství různých měst, např. Lublaně 5. 8. 1915. Podílel se na přípravě následné protiofenzívy proti Italům. Maršálova hvězdná hodina nastala 24. října 1917, kdy zahájily rakouské oddíly spolu s podpůrnými německými jednotkami prů- lom na frontě v bitvě u Caporetta (Kafreit, Kobarid). V této bitvě se mj. také vy- znamenal mladý německý důstojník Erwin Rommel. Výsledkem bitvy byla těž- ká porážka italských armád (velitel generál L. Cadorna) a vržení fronty 160 km zpět na západ na linii řeky Piavy.

Novému italskému veliteli generálu A. Diazovi se podařilo frontu stabilizo- vat na Piavě díky výrazné pomoci západních spojenců. Rakušanům ani Něm- cům se nepodařilo rozvodněnou Piavu překročit. Německé podpůrné oddíly byly v roce 1918 přesunuty na západní frontu. Rakouský generální štáb pláno- val další velkou ofenzívu na Piavě v červnu 1918. Boroevič ofenzívu důrazně nedoporučoval. Rakousko-uherské jednotky byla špatně zásobované jak potra- vinami tak municí, byly ubytované v chatrčích z prken kolem rozvodněné ře- ky. Hrozily také různé epidemie a rozklad armády. Rakousko-uherská ofenzíva přes počáteční dílčí vítězství – vybudování předmostí na levém břehu řeky na- konec skončila neúspěchem.

Rakouské jednotky se postupně rozkládaly. V říjnu 1918 odešly z fronty uherské pluky. Italové zahájili s podporou západních spojenců svoji protiofen- zívu v noci z 23. na 24. 10. 1918. Bylo to přesně rok od katastrofy u Caporetta. Rakouské jednotky už nebyly schopny obrany na celém úseku fronty. Tak se postupně stahovaly do vnitrozemí. Přes to byly zajaty statisíce rakousko-uhers- kých vojáků. Příměří bylo uzavřeno dne 3. 11. 1918. Boroevič se stáhl se svými jednotkami do Korutan. V době revoluce ve Vídni v roce 1918 nabízel císaři Karlovi I. obsazení Vídně a potlačení revoluce. Císař to ale odmítl. Po první světové válce se Boroevič jako „Rakušák“ a představitel bývalého režimu stal nepopulární. Rakouská republika jeho služby odmítla. Stejně tak nové Králov- ství Srbů, Chorvatů a Slovinců nemělo zájem o jeho pomoc v boji proti italským územním požadavkům.

Zahořklý Boroevič tak zemřel v zapomnění v korutanském Klagenfurtu v ro- ce 1920. Bývalý císař Karel I. nechal jeho ostatky vyzvednout a na své náklady

pohřbít na Centrálním hřbitově ve Vídni. Pohřeb, kterého se zúčastnily i tisíce prostých vojáků, se stal zároveň velkou demonstrací stoupenců monarchie. V současné době se názory na Boroeviče např. ve Slovinsku do značné míry přehodnocují. Bylo vydáno několik nových publikací. Mezi nimi je i tato kniha. Šimičova publikace také obsahuje seznam vyznamenání udělených S. Boroevičovi, rozsáhlý poznámkový aparát, seznam literatury a jmenný rejstřík.

V roce 2012 bylo S. Boroevičovi vráceno čestné občanství města Lublaně (obdržel ho v roce 1915, odebráno mu bylo v roce 1919). Slavný maršál dosud čeká na svoje místo v dějinách.

Jan Krlín

Kranjski deželni privilegiji 1338–1736. Ljubljana 2008; Ljubljanski sodniki in župani 1269–1820. Ljubljana 1998–2014; Simčič, M.: Svetozar Boroevič. Med slavo in ponižanjem. Ljubljana 2011.

DVA DÍLY K VÝZNAMNÉ EDICI DIPLOMATICKÝCH DOKUMENTŮ RAKOUSKÉ PROVENIENCE

Zpřístupnění kdysi přísně tajných dokumentů diplomatické provenience širšímu okruhu zájemců hraje nezastupitelnou roli při poznání minulosti, a proto je součástí každé vyspělé národní historiografie. V Rakousku do roku 2009 vyšlo v nepravidelných intervalech celkem devět svazků ediční řady „Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938“ (ADÖ) pod vedením renomovaného vídeňského historika, odborníka na moderní dějiny střední a jihovýchodní Evropy Arnolda Suppana. Nedostatek finančních prostředků odsunul publikaci navazujících dílů o pět let.

Sedmnáct měsíců mezi únorem 1933 a srpnem 1934, o nichž pojednává devátý svazek ADÖ, patří mezi nejdynamičtější období rakouských soudobých dějin. Ve vnitřní politice došlo k přechodu země od liberální parlamentní demokracie k autoritativně konzervativnímu režimu. V oblasti mezinárodní politiky čelilo Rakousko razantnímu nástupu nacistického Německa a fašistické Itálie.

Ve srovnání s ostatními již vydanými díly uvozuje recenzovanou monografii krátká analytická studie člena Institutu pro výzkum raného novověku a soudobých dějin Rakouské Akademie věd Waltera Rauschera věnovaná proměnám vnitřní struktury alpské republiky. Jeden z hlavních editorů ediční řady nejprve upozorňuje na dlouhodobé sepjetí nejsilnější vládní křesťansko-sociální strany s antidemokratickými myšlenkami vycházejícími z křesťansko-sociální nauky, papežských encyklik a filozofie rakouského myslitele Othmara Spanna. Následně neopomíná zdůraznit soudobou konfliktní atmosféru první republiky vyjádřenou kromě jiného také vznikem stranických polovojenských organizací. V neposlední řadě připomíná hospodářské a sociální problémy Rakouska způsobené negativními důsledky Velké hospodářské krize. V březnu 1933 spolková vláda využila formálního nedostatku rakouského parlamentarismu a přijala tezi o Národní radě, která se „sama vyřadila“. V dalším období systematicky omezovala politický pluralismus a zaváděla autoritativní prvky. Absence konstruktivního dialogu napříč politickým spektrem vedla v únoru 1934 k občanské válce.

Po krátkém zamyšlení nad vnitřním vývojem alpského státu následuje analýza rakouské zahraniční politiky v letech 1933–1934 opět z pera editora devátého svazku Waltera Rauschera. Primárním cílem kancléře Engelberta

Dollfusse bylo zajištění samostatnosti a nezávislosti Rakouska. Ze soupeření velmocí ve střední Evropě zamýšlel kancléř vytěžít pro alpský stát maximum výhod. Rovnovážné postavení Rakouska mezi mocnostmi narušilo úsilí nacistického Německa. Říšský kancléř Adolf Hitler chtěl provést anšlus za každou cenu a všemi prostředky. Od jara 1933 záměrně stupňoval tlak na Rakousko. Agresivní politika Třetí říše vehnala Dollfusse do náruče fašistické Itálie. Pokusy internacionalizovat rakouskou otázku prostřednictvím společné akce velmocí nebo pomocí Společnosti národů ztroskotaly.

Protože vztahy s Německem zůstaly během sledovaného období napjaté, připisoval Dollfuss zvláštní význam užší spolupráci s Itálií a Maďarskem, což v březnu 1934 dokumentovalo podepsání tzv. Římských protokolů. Ani toto seskupení nedokázalo čelit zvýšenému německému tlaku do střední Evropy. V červenci 1934 se pokusili rakouští nacisté podporovaní Hitlerem násilně uchopit moc. Diletantsky naplánovaný puč, v jehož průběhu přišel Dollfuss o život, poškodil pověst Německa v zahraničí a naplno odhalil zločinnou podstatu nacismu.

Devátý svazek ADÖ zpřístupňuje celkem 188 chronologicky řazených editovaných dokumentů od 24. února 1933 do 6. srpna 1934. Převážná část materiálů je v péči Archivu Republiky (Archiv der Republik) a pochází z fondu Nový politický archiv (Neues Politisches Archiv), doplněná vybranými materiály z Všeobecného Správního archivu (Allgemeines Verwaltungsarchiv), především pak z osobní pozůstalosti významného rakouského diplomata Theodora Hornbostela. Oba zmíněné archivy organizačně patří pod Rakouský státní archiv (Österreichisches Staatsarchiv).

Desátý díl edice ADÖ je věnován prvním dvěma letům vlády spolkového kancléře Kurta Schuschnigga. Jeden z hlavních editorů svazku, člen Institutu pro výzkum raného novověku a soudobých dějin Rakouské Akademie věd Klaus Koch sleduje v edičním úvodě vývoj rakouské zahraniční politiky v letech 1934–1936 z hlediska třech zásadních konceptů.

Nejprve přibližuje užší spolupráci Rakouska s Itálií a Maďarskem narážející na rozdílné zájmy jednotlivých států. Alpská republika nechtěla otevřeně podpořit maďarské revizionistické požadavky, naopak Rakousko nepředstavovalo dostatečný trh pro odběr maďarských zemědělských produktů. Zásadní změnu do rakousko-italských vztahů (i mezinárodní politiky) přinesla italská expanze do Habeše v říjnu 1935; oslabil zájem Říma o dění ve střední Evropě a napomohla sblížení Itálie s Německem.

Druhý koncept rakouské zahraniční politiky, pokus internacionalizovat konflikt s Německem, výrazně limitovala faktická nemohoucnost Společnosti národů. Diskuse kolem tzv. Dunajského paktu nepřinesla pro Rakousko požadované garance hranic ani závazek nevměšování do vnitro rakouských záležitostí ze strany Německa.

Třetí klíčová linie rakouské diplomacie spočívala ve vztazích s Německem. Po neúspěšném nacistickém převratu v červenci 1934 vsadila Třetí říše na evoluční cestu Rakouska k anšlusu, bilaterální vztahy obou zemí však zůstávaly napjaté. Teprve v červenci 1935 došlo k prvním vážným rozhovorům zmírňujících vzniklé nedorozumění. Podstatná proměna italské politiky na přelomu let 1935/1936 i nedostatek konstruktivních mezinárodně schůdných alternativ přiměla Rakousko k podpisu tzv. červencové smlouvy s Německem. Signovaný dokument vyjadřoval nedůvěru alpského státu k myšlence kolektivní bezpečnosti a fakticky připravil cestu k pozdějšímu provedení anšlusu.

Desátý svazek zahrnuje celkem 184 editovaných dokumentů v časovém rozmezí od první Schuschniggovy návštěvy u Mussoliniho (10. srpen 1934) do prvních mezinárodních reakcí na podpis červencové smlouvy (24. červenec 1936).¹ Stejně jako v předchozím díle použili editoři převážně materiály z Archivu Republiky. Tato skutečnost může na první pohled vyvolat rozpaky, které ale rozhodně nejsou na místě. Jiná možnost, odkud čerpat znalosti o rakouské zahraniční politice na jih od českých hranic, neexistuje. Lze tedy vážně pochybovat, zda jsou vůbec takové materiály dochovávány. Povaha editovaných dokumentů je v obou svazcích identická. Jedná se o interní úřední poznámky, zápisy z rozhovorů, vyslanecké zprávy, instrukce ministra zahraničí, soukromou korespondenci, telegramy a cirkulární telegramy.

Oba díly doplňuje pečlivě zpracovaný místní, osobní a věcný rejstřík a registr prezidentů (králů), premiérů a ministrů zahraničí všech států, jejichž představitelé jsou alespoň jednou v knize zmíněni. Nakladatelství Rakouské Akademie věd patří dlouhodobě mezi nejlepší rakouská vydavatelství, a proto vysoká úroveň formální stránky monografií nepřekvapí.

Devátému a desátému svazku řady ADÖ není prakticky co vytknout, snad jen skutečnost, že jednotlivé dokumenty by mohly být více editory komentovány a doplněny odkazy na další relevantní odbornou literaturu případně zahraniční edice dokumentů. Ani tato drobná připomínka ale nemůže devalvovat jejich nepochybnitelnou dokumentační hodnotu. Kdo se chce seriózně zabývat rakouskou zahraniční politikou, případně mezinárodními vztahy v kontextu vývoje středoevropského regionu nemůže recenzované práce jednoduše opomenout; plně totiž odpovídají mezinárodním standardům podobně zaměřených edic.

Miroslav Šepták

Rauscher, Walter (Hrsg.): Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938, Band 9. Österreich im Banne des Faschismus. 24. Februar 1933 bis 6. August 1934. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien

¹ Červencovou smlouvu (Juliabkommen) podepsalo Německo a Rakousko 11. července 1936.

2014, 490 s. (= *Fontes rerum Austriacarum, II. Abteilung, Diplomataria et Acta, Bd. 95*); Koch, Klaus – Vyslonzil, Elisabeth (Hrsg.): *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918–1938, Band 10. Zwischen Mussolini und Hitler, 10. August 1934 bis 24. Juli 1936. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 2014, 459 s. (= *Fontes rerum Austriacarum. II. Abteilung, Diplomataria et Acta, Bd. 96*).*

TEMATICKY ROZMANITÁ KOLEKTIVNÍ MONOGRAFIE K MEZIVÁLEČNÝM DĚJINÁM RAKOUSKA

Vnitropolitické události v zemi pod Alpami v období let 1933 až 1938 dodnes patří mezi nejkontroverznější témata rakouských moderních dějin. Pro levicově orientovanou část veřejnosti a odborníků představuje jedno z nejčernějších období vůbec. Dělnictvo a levicová inteligence podle jejich názoru hrdinně vzdorovala pokusům o nastolení diktatury, aby následně podlehla přesile. Pro část konzervativních historiků jsou kontroverzní události pokusem o nastolení funkčního modelu vládnutí v době ekonomické recese i nutným krokem v boji proti agresivnímu německému nacismu. Editoři recenzované kolektivní monografie záměrně zvolili název personifikovaný tehdejšími spolkovými kancléři Engelbertem Dolfussem a Kurtem Schuschniggem ve snaze eliminovat negativní politicky a emočně podbarvené reminiscence.

Kniha „Das Dollfuß/Schuschnigg Regime 1933–1938“ je hlavním edičním výstupem z mezinárodní konference „Österreich 1933–1938“, která proběhla na půdě vídeňské univerzity v roce 2011. Zahrnuje celkem 28 studií rozdělených do sedmi tematických bloků. Mnohdy v kolektivní monografii z vědeckého setkání najdeme příspěvky, u nichž čtenář může najít dojmu „absolutního propadáku“ či publikace pouze na základě minulých zásluh nebo kdysi dosažené vědecké hodnoty. Recenzovaná monografie mezi takové rozhodně nepatří, neboť všechny články snesou přísná vědecká kritéria. Cenná je skutečnost, že se neomezují pouze na přehledy dosavadní badání či případové studie, ale také naznačují možné perspektivy dalšího výzkumu.

Pokračovat výčtem jednotlivých příspěvků považuji za neúčelné, chtěl bych proto spíše upozornit na jednotlivé zajímavé analýzy. První tematická část pojednává o dějinách stran. Vedle sociální demokracie, komunistů, legitimistů a NSDAP zde najdeme příspěvek Christiana Klösche o Velkoněmecké lidové straně a Landbundu. Právě snahy zástupců tzv. třetího (nacionálně-liberálního) tábora o vytvoření alternativního politického proudu vůči autoritativnímu režimu zůstávají často opomenuty.

Katolickému milieu, hlavní opoře vlády, jsou věnovány hned tři studie druhé části. Pronikavá analýza Kathariny Ebnerové přibližuje rozmanité spektrum názorů představitelů politického katolicismu na stěžejní události vybraného období, jejich činnost v oblasti spolkového života, tisku

a publicistiky jakožto i proměny katolického tábora během Schuschniggovy éry.

Na hospodářskou a zájmovou politiku v letech 1933–1938 poukazuje třetí část. Stefan Eminger si všímá vztahu obchodních komor a autoritativního režimu. Neomezuje se na pouhý výčet základních faktů, ale upozorňuje na „bílá místa“ dosavadního výzkumu například obchodní komory a jejich kritika parlamentní demokracie, pokusy ovlivňovat zahraniční politiku a obchodní strategii Rakouska nebo jejich vztah k nacismu.

Sociokulturní aspekty a vzdělání přibližuje čtvrtá část. Gabriella Hauchová analyzuje sebereprojekci režimu z hlediska tzv. gender studies. Dokládá, že režim zcela ignoroval specificky ženské požadavky a sloužil takřka výhradně jen mužům.

Pátou část monografie věnovanou právním a správním dějinám považují za nejzdařilejší. Studie archivárek z Rakouského státního archivu Getrudy Enderle-Burcelové a Alexandry Neugebauerové-Czettlové poukazuje na značný badatelský potenciál zkoumání Rakouska v autoritativní éře. Rakouský Státní archiv nabízí celou řadu (ne)znamých fondů. Jedná se například o 120 schůzí Hospodářské ministerské komise (Wirtschaftliches Ministerkomitee), která zasedala od listopadu 1931 do září 1937. Kritické zhodnocení cca 1500 stranového materiálu může vnést nový pohled do obchodně-politické strategie spolkové vlády a pomoci zodpovědět otázku, zda kabinet sledoval dlouhodobou koncepci či spíše reagoval na aktuální vývoj situace. Pro zkoumání vnitřní politiky má nemalý význam fond Vlastenecká fronta. Jde o dokumenty v roce 1934 jediné povolené strany v Rakousku, po druhé světové válce „vypůjčené“ Sovětským svazem a navrácené alpské republice teprve před pár lety. Novou interpretaci dějin spolkového vojska by mohlo přinést zohlednění přibližně 5000 neuspořádaných fasciкул k frontové milici.

Šestou část věnovanou vojenským dějinám tvoří jediný příspěvek od Floriana Wenningera. Mladý rakouský historik sumarizuje přehled bádání o rakouském spolkovém vojsku i polovojenských stranických organizací (např. Heimwehr, Republikanischer Schutzbund a Frontkämpfervereinigung).

Drobný nedostatek monografie spatřuji v skromném prostoru věnovanému zahraniční politice Rakouska; sedmá část zahrnuje pouhé dva příspěvky. Důležitá zamyšlení například nad tématem Rakousko a Francie případně Velká Británie nebo politika alpské republiky ve Společnosti národů zůstávají tématy pro budoucí zamyšlení. Dieter Anton Binder by v budoucnu více zaměřil pozornost na vztah diplomacie a ekonomiky, diplomacie a vojenství nebo poměru Rakouska k Malé dohodě. Helmut Wohnout ukazuje, jak draze Rakousko zaplatilo za italskou podporu na mezinárodní scéně. Těsná spolupráce s Římem omezila manévrovací prostor Vídně a Mussoliniho nátlak na Dollfusse akceleroval autoritativní proměny vnitřní mocenské struktury.

Vydání kolektivní monografie se ujalo prestižní nakladatelství Böhlau. Tvrdá laminátová vazba a dobře čitelná sazba jen podtrhují vysokou formální úroveň recenzované práce. Seznam použitých pramenů a literatury i užitečných internetových odkazů lze nalézt na konci každé studie, naproti tomu jmenný a věcný rejstřík absentuje.

Kolektivní monografie „Das Dollfuß/Schuschnigg Regime 1933–1938“ představuje významný příspěvek k jednomu z nejdynamičtějších období rakouských dějin. Její tematická šíře vyvolává respekt a zároveň poskytuje inspiraci, jak uspořádat zajímavou mezinárodní konferenci a provést kvalitní ediční práci písemných příspěvků z vědeckého setkání. Zároveň poskytuje zřetelný důkaz, že seriózní výzkum rakouských dějin meziválečného období zůstává jedním z hlavních úkolů několika dalších generací badatelů.

Miroslav Šepták

Dreidemy, Lucile – Wenninger, Florian (Hrsg.): Das Dollfuß/Schuschnigg-Regime 1933–1938. Vermessung eines Forschungsfeldes. Böhlau Verlag, Wien 2013, 638 s.

REPREZENTATIVNÍ PUBLIKACE K MINULOSTI RAKOUSKÉ SPOLKOVÉ ZEMĚ BURGENLAND

Geografická poloha předurčovala rakouskou spolkovou zemi Burgenland k tomu, aby se stala pomyslným jevištěm, na němž se odehrávaly dramatické kapitoly „krátkého“ 20. století. Především během studené války představovala pro mnohé maďarské a československé občany „okno“ z komunistické nesvobody na demokratický Západ.

Recenzovaná kolektivní monografie je edičním výstupem z mezinárodní konference „Burgenland als internationale Grenzregion“, která proběhla u příležitosti 90. výročí vzniku nejvýchodnější rakouské spolkové země. Předmluvu ke knize obstarali úřadující burgenlandský zemský hejtman Hans Niessl, jeho tehdejší zástupce Franz Steindl a ředitel nakladatelství Neue Welt Verlag Birol Kilic.

Samotnou vědeckou část tvoří celkem devět příspěvků. Prvních šest chronologicky pokrývá období 1918–1989. Richard Lein si všímá konstituční proces nejvýchodnější rakouské spolkové země od poválečných mírových jednání přes vojenské střety mezi Rakouskem a Maďarskem až do posledního zasedání hraniční komise v srpnu 1924. Klaus Koch pojednává o burgenlandské otázce jakožto problémů vzájemných rakousko-maďarských vztahů s důrazem na první poválečnou dekádu. Je přitom škoda, že větší pozornost nevěnoval 30. létům, kdy docházelo k intenzifikaci spolupráce mezi bývalými centry habsburské monarchie. Vídeň se přitom zdráhala otevřeně podpořit maďarské revizionistické požadavky, neboť se obávala maďarského požadavku navrácení Burgenlandu. Karlo Ruzičic-Kessler analyzuje historii regionu v pohnuté době druhé světové války. Bettina Kesslerová přibližuje prakticky neznámou kapitolu demontáže železné opony na společné rakousko-maďarské hranici v roce 1956.

Cenný příspěvek představuje článek Davida Schrifflla o vývoji rakousko-slovenské relace s přihlédnutím na hraniční vztahy v letech 1945–1968. V dosavadním historickém bádání totiž drtivě převažuje „československý“, tj. český pohled na problematiku. Nahlížení na historické události prizmatem „slovenské“ optiky pak přineslo zajímavé závěry (například ani pokusy „utěšnit“ hraniční pásmo v úseku Kittsee-Pama-Deutsch Jahrndorf ze strany lidově-demokratického Československa zcela nepřehlušily poměrně cíle přeshraniční styky).

Maximillian Graf v pronikavé sondě nejprve podává nástin rakousko-maďarských a rakouskou-východoněmeckých vztahů po roce 1945, poté směřuje výklad k letům 1988/1989. Využití burgenlandských novin umožňuje zdařile naznačit reflexi překotných událostí místními obyvateli. V reakci na možnost

svobodně po dlouhé době vycestovat do zahraničí zaplavili Maďari počínaje rokem 1988 Rakousko (známý vídeňský bulvár Mariahilferstrasse přejmenovali místní obyvatelé poněkud ironicky na Magyarhilferstrasse). Další liberalizace maďarského komunistického režimu přinesla postupné odstraňování železné opony i úplné otevření hranic v listopadu 1989. Svobodné cestování využily tehdy také statisíce východních Němců. Obyvatelé Burgenlandu ukázali stejně jako v roce 1956 velkou míru solidarity a lidské sounáležitosti.

Důležitou součástí zemské burgenlandské identity je fenomén vystěhovalectví. Zatímco Barbara Lassová reflektuje migraci do Spojených států amerických, kde dnes žije zhruba 100 000 lidí z burgenlandskými kořeny, Philipp Strobl zaměřuje svůj příspěvek na meziválečnou dobu. Závěrečné zamyšlení pochází z pera Davida Pruonta. Autor jej koncipoval jako shrnutí všech příspěvků a zároveň chtěl stručně nastínit perspektivy regionu v 21. století. Konstatuje, že k pozitivnímu vývoji spolkové země přispívá členství Rakouska v Evropské unii i rozšíření evropského společenství o země bývalého východního bloku. I když, jak závěrem dodává, vymazat hranice v kolektivní paměti lidí bez ohledu na národnost ještě nějakou dobu potrvá.

Monografie přirozeně nemohla pokrýt všechna důležitá témata. Právě hlubší analýza událostí po roce 1989 vytváří do budoucna značný badatelský potenciál. Jaké konkrétní dopady pro Burgenland mělo „východní rozšíření“ Evropské unie v roce 2004 nebo úplné uvolnění pracovního trhu o sedm let později? Měli pravdu rakouští populisté, kteří varovali před „zaplavením“ místního pracovního trhu občany z východní Evropy? Tematické osvěžení by mohlo přinést také zamyšlení nad proměnami zemské identity po roce 1918 nebo analýza výsledků zemských voleb s přihlédnutím na měnící se preference elektorátu.

Ke kvalitě monografie přispívá velmi reprezentativní formální stránka. Obálka knihy hned upoutá; na přední straně momentka z bouřlivých událostí roku 1956, na zadní straně legendární snímek rakouského ministra zahraničí Aloise Mocka a jeho kolegy Gyuly Horna při symbolickém stříhání drátů železné opony na společné hranici v červnu 1989. Laminátová vazba monografie je samozřejmostí, křídový papír neobvyklým nadstandardem. Spolu s vhodně zvoleným fontem písma umožňují snadné čtení poutavého textu. Knihu ještě doplňuje deset fotografií.

Publikace „Burgenland als internationale Grenzregion“ může sloužit jako zdařilý příklad, jak vhodným způsobem zasadit regionální dějiny do mezinárodního kontextu. Ke škodě českých čtenářů běžné knihovenské sítě je tento kvalitní ediční počín nedostupný.

Miroslav Šepták

Graf, Maximillian – Lass, Alexander – Kessler-Ruzicic, Karlo (Hrsg.): Das Burgenland als internationale Grenzregion im 20. und 21. Jahrhundert, Neue Welt Verlag, Wien 2012.